

S. No	Year/Month	Paper Title	College/University Name	Author	Subject	
5	2020/12	THE PANDEMIC COVID-19 AND THE FEAR-PSYCHOSIS DEEP RIDDEN IN THE SOCIETY: A REALISTIC STUDY TO UNCOVER THE EMPTINESS OF OUR PREPAREDNESS TO BEAR THE BRUNT OF COVID-19 AND ITS RAMIFICATIONS	Nutan Adarsh Arts, Commerce & Smt. M.H.Wegad Science College, Umrer, Nagpur District, Maharashtra State. India. Pin: 441203	Dr. Sobal Rose G Veliannur	English	/docs/THE_PANDEMIC_COVI
6	2020/12	TIME FOR TRANSFORMATION. A PRAGMATIC STUDY OF INDIAN ETHOS IN RELATION TO FLORA AND FAUNA, EDUCATION, RELIGION AND POLITICS TOWARDS THE REALIZATION OF ECONOMIC INDEPENDENCE IN THE POST COVID-19 PANDEMIC	Bhiwapur Mahavidyalaya, Bhiwapur Dist. Nagpur	Dr. Jobi George	English	/docs/TIME_FOR_TRANSFORMATION_A
7	2020/12	MARRIAGE AND MORALS IN WILLIAM DEAN HOWELL'S FICTION	GOVERNMENT ARTS COLLEGE KOTA	Dr. VINITA SHUKLA	ENGLISH	
8	2020/12	Study of the adjustment of student in the Banjara Community.	R.T.M.Nagpur University,Nagpur	Dr.M. D. Pawar	Education	
9	2020/12	Banjara Samajatil Vidyarthiyanchya Samayojnache Adhayan	R.T.M.Nagpur University,Nagpur	Dr.M. D. Pawar	Education	
10	2020/12	Need of Collective Bargaining in Management	Kurukshetra University,Kurukshetra	Dr.Balinder Singh,Asstt. Professor	Social Work	
11	2020/12	Prathamik Shikshya Ke Vikas Main DPEP Ki Bhumika	SRTM University Nanded	DR. DIGAMBAR TANGALWAD	Sociology	
12	2020/12	DISCIPLINE : The Strongest Pillar of The Education System	T N Rao College Rajkot	GOSWAMI HEMAL JAYENDRAGIRI	Education	
13	2020/12	DISCIPLINE : The Strongest Pillar of The Education System	T N RAO COLLEGE - RAJKOT	GOSWAMI HEMAL JAYENDRAGIRI	EDUCATION	

ABSTRACT

The Pandemic COVID-19 has become a folklore today for all and sundry. The perils followed by the unexpected Pandemic are something which everyone is not used to. The exodus of Pandemic-panic driven migrants and their quick return to their earlier destinations doubled their woes. Scientists and their custodians are rendered clueless today. It is in fact disheartening and upsetting, as the Medical Science at large seems to be defeated, at least in the present situation.

Sarcastically speaking, piles of nuclear powered destructive weapons are of no use to counter this devastating virus. Although millions of people have lost their precious lives and many more people live under the constant fear of losing their lives, lawmakers in our country are up in arms to mud slugging on their opponents. Again, COVID-19 Pandemic is a test for us to introspect and realize the inappropriate yardsticks set by us.

How could the citizens forget so easily the unethical ways and means adopted by the authorities to target and trouble the travellers from within and abroad? The unwise and soulless lockdown perpetrated upon millions of impoverished people across the nation by the authorities at the helm ended up in utter disappointment. The healthcare sector in India is the most unspent area and hence bought time to procure and manufacture lifesaving equipment.

We need enlightened and committed political leaders who can match this criterion. The health workers are the real Arch Angels, who protect us from all sorts of evils and dangers. The health sector sans adequate healthcare workers, essential lifesaving equipment and infrastructure exposed the empty talks of politicians and bureaucrats at the helm of affairs.

Key Words: *Folklore, domesticating, fear-psychosis, malignant, devastating, human egotism, citadels, indoctrinating, unscrupulous, catastrophe, chauvinism, slugging, unyielding, sovereigns, jeopardize, traumata, deprecating, supplications, fear-psychosis, taboo.*

The Pandemic COVID-19 has become a folklore today for all and sundry. It has brought down the haves and the have-nots to the same plight. Rather, it has levelled the gulf between the unfortunate lots and the fortunate ones. The perils followed by the unexpected Pandemic are something which everyone is not used to.

The phase at which the virus is engulfing the living organism worldwide is disquieting everyone as there is no sign of slowing down. The initial enthusiasm and vigour shown by the bureaucrats and the law makers in domesticating the virus has lost its charm.

Today, they are busy in educating the otherwise illiterate people to live with COVID-19. The UN Deputy Secretary- General Amina J. Mohammed has rightly pointed out that, "we are facing a human crisis unlike any we have

experienced" and our "social fabric and cohesion is under stress".¹

The exodus of Pandemic-panic driven migrants and their quick return to their earlier destinations doubled their woes. During the course, hundreds of men and women lost their loved ones and also their original habitats. On their return, most of the landlords refused to rent out their earlier habitations owing to the fear-psychosis of the invincible enemy.

Thus, they are again rendered homeless and jobless. The whole world comes to a standstill. The vehicular movements have come down to all-time low ebb. As Swati Rustagi has stated, "The world has survived different kinds of crisis. People have seen world wars and the economic depression, but the human spirit has endured and survived".²

1	*Study of the impact of secondary	DR. RAM PRAKASH	EDUCATION	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
2	Disparity in the Right of Inheritance of Women	Rajeev Kumar	Law	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
3	Covid and Beyond: The	Priyanka Kumari	Economics	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
4	Lohardaga Zila Antargat	Ashutosh Prasad	Geography	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
5	Assessment in inclusive	SUNEEP	EDUCATION	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
6	ACULTURATION OF PHILANTHROPY AS A NATIONAL	Dr. Sobal Rose G.Veliannur	English	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
7	A Conceptual study of Attitude towards	DR. PRAKASH	Political Science	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
8	Efficiency in Working Capital Management of	Dr. Sunil Kumar	Commerce	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
9	agye ke kavya me sriyak aur sirjan ki	Dr MAHENDRA	Hindi	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
10	Contributions of Trade Unions in Industry	Dr.Balinder Singh,Asstt. Professor	Social Work	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
11	GARBHSANSKAR : A Seed Can Be	GOSWAMI HEMAL	EDUCATION	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE)
12	Sapno ki Udaan per Niyati ki Lagam :	Nemichand Tamboli	Hindi	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
13	Kalin Udhog Me karyarat Bunkar Parivaro Ka	Sanjeev Kumar Singh	Sociology	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
14	AN ENQUIRY OF THE EFFECTIVENESS	Shweta Verma	Commerce & Business Management	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
15	ANNEXING WOMEN'S POTENTIAL IN BOLLYWOOD	*Surinder Pal Singh, **Prof. (Dr.)	Journalism & Mass Communication	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)
16	Gramin Samaj Aur Durdrshan Ek Singhawalokan	Madhu Singh Kishon Goswami	Sociology	Published	login if you want to download (http://www.ugcjournal.com/IRAE/login)

Acculturation Of Philanthropy As A National Character By The Rich And The Poor Alike: A Pragmatic Solution To Alleviate The Woes Of Humanity

 Dr. Sobal Rose G. Veliannur

Associate Professor, Head, Department of English, Nutan Adarsh Arts, Commerce & Smt. M.H.Wegnd Science College, Umrer, Nagpur District, Maharashtra State.

ABSTRACT *There was a time when European philanthropists came out in support of ameliorating the appalling living conditions of the poorest of the poor in India. In consequence, the abject plight of millions of people in India was considerably transformed. How long can one nation live under the mercy of these European philanthropists? India is no longer a country which needs outside support for its sustenance. When we have hundreds of billionaires in India alone who are buying European companies these days, is it not paradoxical to approach the otherwise generous philanthropists in Europe for alms? The altruistic philanthropic activities in the world got a momentum with Bill Gates of Microsoft resolved to donate 50% of his fortunes for the extermination of penury and diseases worldwide by establishing a Foundation.*

The magnanimity shown by Bill Gates towards the underprivileged people in the poor nations in the world was an eye opener for many such people to part with their hard earned fortunes for the betterment of millions of people across the globe. On the contrary, the attitude of the well-to-do people in India to contribute even a meager amount of their wealth to do philanthropic activities was never encouraging. Indians are more generous in making religious offerings. Law has been enacted in India to make mandatory spending at least 2% of the total profit earned by big corporate houses for social causes as part of their corporate social responsibility.

They prefer to divert this CSR fund unethically to undeserving organizations owned by their own middlemen. India stands far behind among the advanced countries in respect of philanthropic contributions. It is not because India does not have billionaires. But, it is because Indians in general do not have the culture of giving in distress. They show partisan attitude towards millions of impoverished people residing in inaccessible places and establishments who are unaffectedly working to transform the affecting conditions in society. Philanthropy in India began with the Tatas.

Today, we are lucky to see a great philanthropist in Azim Premji, Chairman of Wipro, who can be a source of inspiration for hundreds of billionaires in India to contribute generously for philanthropic activities. However, in sharp contrast to these nation builders, Mukesh Ambani, chairman of Reliance Industries, the most affluent man in India, has donated 0.1% of his entire fortunes, which is only a meager share, for philanthropic activities in India.

The Europeans outsmart us in philanthropy not because they are born rich but because they are taught benevolence-the art of giving. It can be demonstrated by the rich and the poor alike. When donations are made out of imbibed instincts and not out of compulsions, philanthropy begins to flourish. What is more important in our country today is instilling the spirit of altruism among our children and youth alike by indoctrinating responsiveness about the social disparities and utter poverty prevailing in the country. India has the requisite resources and potentials to be self-reliant.

However, for this, we need to develop altruism as our national character. Enlightening people to go beyond religiosity is very significant to elevate altruism as an act of spirituality.

Key words: Acculturation, philanthropy, altruism, pragmatic, alleviate, woes, ameliorating, appalling, renaissance, sanctity, surge, paradoxical, extermination, magnanimity, stimulus, exorbitantly, partisan, Samaritans, affluent, ostensibly, impoverished, pompous, veneration.

93	<p>Strange Elements in The Strange Case of Billy Bliswas: A Review Rekha Nair Assistant. Professor Vivekananda College,Puttur, DK rekhanair.nair16@gmail.com</p>	367-369
94	<p>The Identity Crisis In Arun Joshi's The Strange Case of Billy Bliswas Revathy B. R. Assistant Professor In English BGS College Kavour, Mangalore. rethya@gmail.com</p>	370-373
95	<p>Broadening the Feminist Discourse: Feminine Awakening in Anita Nair's Mistress Rohitashwani Research Scholar Om Sterling Global University, Hlsar,Haryana rohitashwani123@gmail.com</p>	374-378
96	<p>Self-Realization: A Journey from Innocence to Experience in Shobha De's Socialite Evenings S.Rajeswari Ph.D. Scholar, Assistant Professor & Head, Navarasam Arts and Science, College for Women, Erode yuramoa11@gmail.com Dr.T. Manason Associate Professor & Head, Chikkalah Naicker College Veerappan Chatram, Erode 638004</p>	379-382
97	<p>The White Tiger and Indian Diaspora Dr. Rupesh S. Wankhade Assistant Professor Madhukarrao Pawar Arts College, Murtizapur rswankhade1973@gmail.com</p>	383-386
98	<p>Postcolonial Discourse Sailesh Narayan Teaching Assistant Language, Literature & Communication, The University of Fiji saileshn@unifiji.ac.fj</p>	387-390
99	<p>Fractured Memories, Lost Identities and Dreadful Displacements in Hala Alyan's Salt Houses Samikshya Pattnaik Assistant Professor Guru Gobind Singh Indraprastha University, New Delhi samikshyapattnaik5@gmail.com</p>	391-394
100	<p>The Impact of Racial Discrimination in Wole Soyinka's poem 'Telephone Conversation' Dr. Vishnu M. Chavan Assistant Professor, Dept. of English, Taywade College, Koradi- Nagpur. Email- vishnuchavan138@gmail.com</p>	395-397
101	<p>Ethos of Survival in Extremity in Saul Bellow's Henderson the Rain King Dr. Sobal Rose G.Veliannur Associate Professor of English, Nutan Adarsh Arts, Commerce & Smt. M.H. Wegad Science College, Umrer. Email id: sobalrose@gmail.com</p>	398-401

Ethos of Survival in Extremity in Saul Bellow's *Henderson the Rain King*

Dr. Sobal Rose G.Veliannur

Associate Professor of English,
Nutan Adarsh Arts, Commerce &
Smt. M.H. Wegad Science College, Umrer.
Email Id: sobalrose@gmail.com

Abstract

Saul Bellow, one of the most fabulous postmodern writers of the American fictional world, champions the cause of restructuring the broken layers of the desperate human spirits. The chief protagonist Henderson's flight into the deserts of Africa and his confrontations with multitudes of tribesmen and varied ethnicities tend to reincarnate his inner psyche. Henderson's proximity with Wariri and subsequently his meeting with King Dahfu enable him to conciliate his fear-psychosis-fear of death and regain his physical and mental strength. Saul Bellow epitomizes the enigma of life through the characterization of Henderson that absolute love in life is attained only through inexpressible tribulations.

Key words: invigorate, astuteness, idiosyncratic, picaresque, voluptuousness.

Saul Bellow, one of the most fabulous postmodern writers of the American fictional world, champions the cause of restructuring the broken layers of the desperate human spirits. Bellow's protagonists, even on the face of ceaseless agonies, strive for uncovering the meaning of life. The writer is always in a crusade to invigorate the oppressed individuals who are otherwise crushed under the varying facets of contemporary gluttony. Saul Bellow is always at war with the predicament of individual's subsistence in the midst of the rebellious societal milieu which poses a dangerous hazard to individual's existence, ethics, values, compassion, astuteness, intuition and ingenuity. In Biyot K.Tripathy's perception: "He (Bellow) is not putting the individual as good in the face of evil, nor is he depicting man as a helpless victim caught in the crossfires of a cosmic battle between good and evil. He is dealing with the act of living, an act that has to integrate man's inner perceptions and interior

identities with those external to him."¹ Dissimilar to the other contemporary American novelists, Saul Bellow's writings unveil a balanced and embryonic obsession with the transition of an individual who, through his agonizing tribulations, attains mystical redemption at length.

The protagonists in Saul Bellow's narratives are the prototypes of the contemporary men in conflict. These characters enable the writer to depict his tragic vision of life. Saul Bellow was fair enough to admit this when he was interviewed, "Which of your characters is most like you?" Saul Bellow responded, "Henderson, the absurd seeker of high qualities".² Saul Bellow always advocated the cause of the redemption of human soul in his fictions. This unique philosophy of life, which is predominant in *Henderson the Rain King*, singles out the writer from other contemporary American novelists. The narrative recounts the tale of an aristocratic American who is in the doldrums owing to his own

CONTENTS

1. **Alienation, Isolation and Pessimistic Sensibility in Toru Dutt's Poetry: A Brief Study** - Dr. Ghizala. R. Hashmi 1
2. **Society Race and Culture: Cultural Dislocation and Identity Crisis in Jhumpa Lahiri's 'Namesake'** - Dr. Usha Sakure 5
3. **Caste and Class Conflict in Mulk Raj Anand's Coolie** - Dr. Grishma Khobragade 8
4. **Githa Hariharan's in Times of Siege: History, Politics and Censorship** - Dr. Leena V, Phate 12
5. **Indianness: A Socio-Cultural Conflict in 2 States: The Story of My Marriage** - Dr. Archana Kiran Deshmukh 16
6. **A Study of Issues of Caste and Community Presented in 'Touch' by Meena Kandasamy** - Dr. Rajesh S. Latane 19
7. **Gender Nepotism and Identity Predicament in Anita Desai's 'Voices in the City': A Study in Contrast** - Dr. Sobal Rose G. Veliannur 22
8. **Portrayal of the Underprivileged in Rohinton Mistry's A Fine Balance** - Dr. Nikita Umesh Mishra, Dr. Rakesh P. Wasnik 26
9. **Social Changes, Social Values and Development in Indian English Literature of Post-Independent India** - Dr. Savita D. Thakare 30
10. **An Overview of Khaled Hosseini's Novels from Human Perspectives** - Dr. Sameer Naim 33
11. **Multiculturalism: Counter to Assimilation and Alienation in Diasporic Fiction of Mistry's Tales from Firozsha Baag** - Asst. Prof. Abdul Shamim 36
12. **Indo-Anglian Fiction: A Special Study** - Dr. Indira A. Budhe 40
13. **Theme of Love in Manju Kapur's A Married Woman** - Dr. Rahul Sudke 43
14. **Prominence of Socio-Cultural and Religious Ideology in the Novel 'Bombay Duck'** - Dr. G.R. Sapat 46
15. **A Study of Diasporic Identity in Bharti Mukherjee's Novel The Tiger's Daughter** - Dr. Meenakshi V. Wasnik 49
16. **From Dilemma to Clarity: Gender Consciousness Leading to Gender Equality in Tagore's Play 'Chitra'** - Dr. Poorva Bhonde 52
17. **Aditya Iyengar's 'Bhumika': Redefining Mythology in the Present** - Dr. Digambar M. Date 55
18. **The Colonial Neurosis: An Exploration of Kiran Desai's Novel The Inheritance of Loss** - Dr. Dipak Dharne 57

GENDER NEPOTISM AND IDENTITY PREDICAMENT IN ANITA DESAI'S 'VOICES IN THE CITY': A STUDY IN CONTRAST

Dr. Sobal Rose G. Veliannur

Associate Professor, Head, Department of English,
Nutan Adarsh Arts, Commerce & Smt. M.H. Wagal Science College, Umrer, Nagpur

Abstract:

From times immemorial, women in general tend to suppress their untold miseries within their inner psyche. There were many feminist writers who campaigned for the cause of men-women equality. In this context, Anita Desai succeeded to unveil the real face of Indian women in her novel 'Voices in the City' by uncovering the hypocritical mask of men in the contemporary society.

Keywords: Rancorous, imperiled, infamy, imitable, unfeeling

The immeasurable agonies of women in a male-dominated society perpetrated by the unscrupulous actions of men often go unheard. From times immemorial, women in general tend to suppress their rancorous combats, harrowing chagrins and unprotected yells within their inner psyche. The infamy and the torments that women have been impelled to for centuries have made their plight even more unplumbed. For centuries women had been crushed by men so as to establish their sovereignty over them and their woes continue even today. Over the years we have witnessed lot many crusades to convince the male dominated society the urge to respect women at par with men in all spheres of life. Nevertheless, there is no breakthrough to the dismay of the women folk. Against this backdrop, the plight of Indian women is more pitiable even today. Perhaps, the diverse socio-cultural milieu deep ridden in the Indian ethos would have attributed immensely to the present agony of women. Probably, as time elapsed, there would have taken place some transitions in the amount of sufferings women have to bear with. But the male domination over women still looms large in the very fabric of our Indian ethos. The advent of British era in India heralded with multitudes of changes in the outlook of people, which in turn refined the very thought process of men and women alike. The reckless composure of men towards women has changed a lot. The Indian women, who were shackled for ages by the male fraternity, have broken off their handcuffs and slowly began to breathe a sigh of relief. Ironically, the bondage of India by the

British was in a way heralded with the emancipation of women from the bondage of men, their liberation from the age old oppression and humiliation that they were subjected to. Gradually, they began to adapt themselves with the transition that took place in the society. There began the identity crisis. Women began to grab every possible opportunity that came along. Men, for the first time, felt the brunt of her presence everywhere, a force difficult to reckon with. Alongside, the societal pattern got revolutionized. Despite that, the subjugation of women continued. Today, they are more vulnerable to a new form of oppression, societal intolerance, which is more dangerous than the previous one. However, they cannot make their reverse journey now.

There were many feminist writers who campaigned for the cause of men-women equality. The sufferings of the most marginalized sections in the society were advocated by many women writers in India and abroad. These women writers through their characters portray the interminable injustice meted out to the women folk by men who otherwise refuse to be subdued. In this context, the writings of Anita Desai, one of the most prolific women writers in India who made her niche in Indian English writings with her inimitable style and versatility, succeeded to unveil the real face of Indian women by uncovering the hypocritical mask of men in the contemporary society. Perhaps, her outspoken method of portraying and un-knitting the layers of man-woman conflicts would have invited the wrath of many hypocrites. Regardless of the outcries of these hypocrites, Anita Desai continued to paint the women characters, those who invariably represent their genre in all its totality. At a glance on the vast panorama of her novels, one could easily discern that most of the women characters in her writings cease to enjoy the ultimate concord with the exterior world. This is mostly because of their unwillingness to accept and resign the eventualities that come along. These characters are always in enthusiasm to find out something new, which can give them self-esteem. Most often, due to their perpetual sufferings, they are unwilling to

कै बाबुराव पाटील महाविद्यालय, हिंगोली	विचार	
डॉ.शिंदे सुरेखा सदाशिवराव लोकप्रशासन विभागप्रमुख, कै.डॉ.शंकरराव सातव कला व वाणिज्य महा.वि.कळमनुरी जि.हिंगोली	छत्रपती शाहू महाराजांचे सामाजिक कार्य	261
पा. प्रकाश जंगते जोशी-बैडेकर महाविद्यालय,ठाणे	शिवाजी महाराजांचा काळाच्या पुढे पाहणारा आर्थिक विचार	264
पा. डॉ. पांडुरंग मुंडे लोकप्रशासन विभाग, कै. व्यंकटराव देशमुख महाविद्यालय, बाभळगाव	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मानव अधिकार विषयक विचार	266
पा.बळीराम पवार समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, महात्मा फुले कॉलेज किनगाव लातूर महाराष्ट्र	महात्मा फुले यांचे कार्य	269
पा.बोरकर एस.जे इतिहास विभाग, कै.बापूसाहेब पाटील एकंबेकर महाविद्यालय, उदगीर	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाही विषयक विचार	271
पा. राजेंद्रसिंह या. दिक्षीत, कार्यकारी प्राचार्य, दादासाहेब धनाजी नाना चौधरी, समाजकार्य महाविद्यालय, मलकापूर.	छत्रपती शिवाजी महाराज आणि त्यांचे लोकशाही मूल्य आधारित राज्य	274
पा. रविंद्र अ. पाटील, सहाय्यक प्राध्यापक, दादासाहेब धनाजी नाना चौधरी, समाजकार्य महाविद्यालय, मलकापूर.		
पा.डॉ.लॉडे व्ही. एस. मराठी विभागप्रमुख, उज्वल शमीण महाविद्यालय, घोणसी	मानवतावादी सत्यशोधक छत्रपती शाहू महाराज	277
पा. शिल्पा मधुकर कांबळे इतिहास विभाग, श्रीमती सुशिलादेवी देशमुख महिला महाविद्यालय, लातूर.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर समय विचार	280
पा. डॉ. कु. रजनी जी. भाकरे अमरावती	छत्रपती शाहू महाराजांचे सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक व राजकीय विचार	284
डॉ.प्रा.सी. एस.पी. लाखे इतिहास विभाग प्रमुख नूतन आदर्श महाविद्यालय उमरेड, जिल्हा-नागपूर (महाराष्ट्र)	राजश्री छत्रपती शाहू महाराज यांचे -स्त्री उद्धारक कार्य	288
डॉ. महेश मंगनाळे संशोधक, स्वा.रा.ती.म. विद्यापीठ, नांदेड	महात्मा फुले यांच्या 'अखंड' मधील विचार	293
पा. अरुणा अ. पडगितवार गुलाम नबी आझाद समाजकार्य, महाविद्यालय,पुराद	महिला कामगार आणि भारतीय संविधान	295
पा. डॉ. आंधळे बी.व्ही. राज्यशास्त्र विभाग, कै.रमेश वरपुडकर महाविद्यालय, सोनपेठ जि.परभणी	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जल विचार	298
पा. डॉ. यादव सूर्यवंशी महात्मा गांधी महाविद्यालय, अहमदपूर जि.लातूर	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे स्वराज्यविषयक	301

डॉ. प्रा.सौ. एस.पी. लाखे
इतिहास विभाग प्रमुख
नूतन आदर्प महाविद्यालय
उमरेड, जिल्हा-नागपूर
(महाराष्ट्र)

One Day National E- Conference on
Shri Chhatrapati Shivaji Maharaj, Mahatma Jyotiba Phule,
Chhatrapati Shahu Maharaj And Dr. Babasaheb Ambedkar's
Contribution to Nation Building
(1st March, 2021)
Late Baburao Patil Arts, Science College, Hingoli,
Maharashtra, India.

राजश्री छत्रपती शाहू महाराज यांचे स्त्री उद्धारक कार्य

ABSTRACT

19 वे शतक म्हणजे प्रबोधनाचे युग मानल्या जाते. हा काळ म्हणजे वैचारिक, बौद्धिक मनन वितनाचा काळ होय. या शतकात पारिवर्गात्म्य समाजाच्या प्रभावाने भारतातही एका बुद्धीजिवी वर्गाचा उदय झालेला होता. या वर्गातील बऱ्याच समाजसुधारकांना समाजातील जुनी जळमटे काढून तो नव्या रोजाने चमकणारा आधुनिक विचारसणीचा नवा समाज निर्माण व्हावा असे वाटत होते. लोकशाही, राष्ट्रवाद, स्वातंत्र्य, सगता बंधुता या आधुनिक कल्पनाशी परिचित झालेल्या या नववर्गाला आपल्या समाजात सुधारणा घडवून आणण्याशिवाय जागृती होणे शक्य नाही असे वाटत होते. समाजातील बंधित दुर्लक्षित घटक हे त्यांच्या सुधारणा आंदोलनाचे प्रमुख अंग होते. एकीकडे सुधारणा घडवून आणण्यासाठी त्यांचे प्रयत्न तर दुसरीकडे समाजातील सनातनी लोकांचा विरोध या समिश्र प्रक्रियेतूनच समाज जीवनावर अनेक प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष परिणाम घडून येऊ लागले.

भारतीय समाजात सुधारणा करण्यासाठी प्रयत्नशील असलेल्या सुधारकांची एक संपूर्ण फळी भारताच्या वेगवेगळ्या प्रांतात, वेगवेगळ्या क्षेत्रात कार्यरत होती. या सुधारकांनी वेगवेगळ्या मार्गाने आपले विचार सामान्य जनांपर्यंत प्रेषित करण्याचा प्रयत्न केला. त्यांनी स्वतःच संपादित केलेल्या व इतरांनीही काढलेल्या वृत्तपत्रांच्या माध्यमातून समाजकार्यात मोठा सहभाग नोंदवला आहे. प्राचीन काळापासून गौणत्व प्राप्त झालेले कित्येक समाज घटक या विकास प्रक्रियेचा एक भाग बनले. महाराष्ट्रातही आत्माराम पांडुरंग तर्खडकर, गोपाळ कृष्ण गोखले, ना.म. जोशी, न्यायमूर्ती रानडे, महर्षि धोंडो केशव कर्वे, महात्मा ज्योतीबा फुले, पं. ईश्वरचंद्र विद्यासागर, पंडिता रमाबाई, जयकर, रमाबाई रानडे, महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, एम.आर. बोमनजी, विष्णुशास्त्री पंडीत यासारख्या कित्येक समाजसुधारकांनी धर्म पंथ, जात, धर्म, व्यवसाय आणि आर्थिक स्थितीचा विचार न करता केवळ सुधारणा करायच्या आणि त्यातून ऐक्य निर्माण करावे, राष्ट्रभावना जागृत करावी जी भारतीय स्वातंत्रता आंदोलनाच्या काळात उपयोगी पडेल. या विचार मंथनातून सुधारणा चळवळीचे, भारतीय समाजाच्या विकासाचे, प्रगतीचे वातावरण या समाजसुधारकांनी निर्माण केले. काही सुधारकांनी ब्रिटीशांच्या सहकार्याने प्रसंगी सनातनाचा विरोध पत्करून या समाजसुधारणा कार्याला घालना

दिली. बंगालमध्ये राजाराम मोहन रॉय, सुरतमध्ये दुर्गाराम मंछाराम, दादोबा पांडुरंग, गुजरातमध्ये स्वामी दयानंद सरस्वती, बडोद्याला सयाजीराम गायकवाड, त्याचप्रमाणे महाराष्ट्रात ज्योतीबा फुले व त्यांचा वारसा पुढे चालवणाऱ्या करवीर संस्थानचे शाहू छत्रपतींनी केले. सामाजिक कार्य पुढच्या पिढीलाही प्रेरणादायी ठरावे असेच आहे. दलित, पतिताच्या, बंधिताचा उद्धारक, रयतेचा राजा, कानपूर येथे कुर्मी क्षत्रिय सार्ने 1919 मध्ये ज्याला 'राजर्षी' ही पदवी देवून गौरवान्वित केले ते कोल्हापूर संस्थानचे राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज. त्यांचे सामाजिक कार्य अतिशय मोलाचे आहे. दलितप्रमाणे स्त्रीयांसाठी त्यांनी केलेले उल्लेखनीय कार्य पुन्हा नव्या पिढीला अभ्यासनीय असल्याने त्याला शोधण्याचा या शोधनिबंधाचा हेतू होय.

28 जून 1874 रोजी कागलच्या जहागीरदार घाटगे घराण्यातील जयसिंगराव व राधाबाई या दाम्पत्यांच्या पोटी जन्माला आलेले हे पुत्ररत्न. पुर्वश्रुतीचे नाव यशवंतराव. चौथ्या शिवाजी महाराजांच्या अकाली मृत्यूनंतर त्यांची पत्नी आनंदीबाई यांनी 17 मार्च 1884 ला त्यांना दत्तक घेतले व त्यांचे नाव शाहू ठेवले. 2 एप्रिल 1894 ला त्यांचे करवीर संस्थानचे छत्रपती म्हणून राज्यारोहन झाले. त्यांचा विवाह बडोद्याच्या गुणाजीराव खालविलकर यांच्या लग्नीबाई या कन्येशी झाला. राजाराम व शिवाजी हे दोन मुले व राधाबाई व

20	चलेजाव चळवळ आणि महात्मा गांधी	जमीर अकबर आवटे	71
21	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रहविषयक विचार	डॉ.प्रा.सौ. एस.पी. लाखे	75
22	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रह विषयक विचार	नवनाथ नागरे	82
23	महात्मा गांधी आणि ग्रामविकास - एक आर्थिक अध्ययन	डॉ. नितेश रा. बोरकर	86
24	आर्थिक विपन्नवस्थेच्या गर्तेतून सावरण्यासाठी महात्मा गांधीजींचे वैचारीक तत्त्वज्ञान	डॉ.प्रा.रावसाहेब भिमराव नेरकर	90
25	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रहाविषयीचे विचार	प्रा.जया यशवंतराव बाविस्कर	92
26	महात्मा गांधी यांचे शिक्षण विषयक विचारांचे अध्ययन	श्री. राजकुमार तुकाराम राठोड	97
27	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांची विचारसरणी	प्रा. सौ. रश्मी रमेश देसाई	101
28	गांधीवाद	डॉ. संजय गोपाळराव ठवळे	106
29	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रह विषयक विचार	प्रा. सुरेश नारायण पाटील	109
30	महात्मा गांधीजीचे शिक्षणविषयक विचार	प्रा. सुमन साहेबराव बैसाणे	113
31	ग्रामविषयी महात्मा गांधी यांचे विचार	सुलोचना नि.चाटे	118
32	शैक्षणिक विचारक्रांतीचे महाजनक : महात्मा गांधीजी	डॉ. विजेंद्र श्रीकृष्ण पुराणिक	120
33	महात्मा गांधी यांची सत्याग्रह संकल्पना : एक शोध	संध्या उद्वराव करमनकर	125
34	महात्मा गांधीचे अहिंसा विषयक विचार	डॉ.प्रा.पावडे के.डब्ल्यु.	130
35	महात्मा गांधी यांचे शिक्षण विषयक विचार	प्रा.डॉ.संजय बाबुराव वाकळे	133
36	ग्रामीण विकासातील महात्मा गांधीजींचे योगदान	प्रा.संतोष बन्सीलाल राठोड	135
37	महात्मा गांधी एक सर्वज्ञ	डॉ. शंकर मारोती सावंत	140
38	मा गांधी यांचा भारतीय शिक्षणाविषयक दृष्टिकोन - एक अभ्यास	डॉ आर आर पिंपळपले	144
39	महात्मा गांधीजीचे शिक्षणविषयक विचार	प्रा. ज्योती आधार चौधरी	150
40	महात्मा गांधीजी यांचे शिक्षण विषयक विचार	डॉ. एस.एम.सातपुते	155
41	सविनय कायदेभंग चळवळ व महात्मा गांधी	ज्योती अर्जुन शिंदे	159
42	गांधी विचार व खांदी	डॉ. चंदन एम. बावलगावे	163

महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रहविषयक विचार

डॉ.प्रा.सौ. एस.पी. लाखे

इतिहास विभाग प्रमुख नुतन आदर्श महाविद्यालय उमरेड, जिल्हा-नागपूर (महाराष्ट्र)

सत्याग्रहाचा मार्ग लोकशाहीचे अस्त्र
ते गांधीचे मुल्य अहिंसेचे शस्त्र ॥
सत्याग्रहासम नाही दुजा अन्यायाला प्रतिकार
गांधी म्हणे यातच माझ्या जीवनाचा सार ॥
भले नमती या संयमी वृत्तीमुळे
जनताच होते मग शासक, वळा सत्याग्रहाकडे ॥

कवी - वेणूप्रशांत

उदयोन्मुख कवी डॉ. वेणूप्रशांत यांच्या वरील काव्यपंक्तीवरून महात्मा गांधीच्या सत्याग्रह तत्वाचे महत्व आजमितीलाही किती मोलाचे आणि गरजेचे आहे याची जाणीव होते. संपूर्ण जगभरात महात्मा गांधीच्या तत्वांना पुन्हा नव्याने अभ्यासल्या, अंगीकारल्या जावू लागले की काय असे म्हणायला हरकत नाही. 20 व्या शतकातील एक महान व्यक्ती म्हणून त्यांचे नाव पुन्हा अधोरेखित झाले. सत्य, अहिंसा, सत्याग्रह आणि शांततेच्या पुरस्कार करणाऱ्या या महात्म्याला शांततेचा नोबेल पुरस्कार जरी मिळाला नसेल तरी त्यांचे विचार, त्यांचा सत्याग्रह, अहिंसेचा मार्ग संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सर्व देशांचे प्रतिनिधी असलेल्या आमसभेने स्विकारला आणि तेव्हापासून त्यांची जयंती (2 ऑक्टोबर) अहिंसा दिन म्हणून साजरी करण्याचा निर्णय घेतल्या गेला. ही आपल्या भारतासाठी गौरवस्पर्ध बाब आहे.

महान वैज्ञानिक अल्बर्ट आईनस्टीन यांनी गांधीजींच्या बाबतीत फार मार्मिक उद्गार काढले आहे. ते म्हणतात, "की भविष्यात वेणाच्या पिढ्या या गोष्टीवर विश्वास ठेवणार नाही की, हाडामासांची बनलेली एक व्यक्ती, माणूस कधीतरी पृथ्वीवर झाला असेल." यावरून गांधीजींनी आपल्या जीवनात अंगीकारलेल्या तत्वांनी, त्यांच्या विचारांनी जगभरातल्या लोकांना प्रभावीतच केले नाही तर त्या विचारांच्या आघारावर भारत आणि जगाला बदलवण्याची महत्वपूर्ण भूमिका साकारली होती. याच विचारांनी अमेरिकेसारख्या बलाढ्य राष्ट्रांचे प्रमुख बराक ओबामा हे सुद्धा प्रभावीत झाले होते. ते गांधींना आपला आदर्श मानतात. नेल्सन मंडेला, दलाई लामा या गांधी तत्वज्ञानाने प्रभावीत झालेल्या विभूती आहेत. आजच्या विस्कळीत झालेल्या परिस्थितीत गांधीजींच्या विचारांची, तत्वांची गरज आहे. म्हणूनच त्यांच्या मुख्य तत्वांमधून "सत्याग्रह" या तत्वाविषयी त्यांचे विचार अभ्यासण्याचा या शोध निबंधाचा हेतू होय.

2 ऑक्टोबर 1869 रोजी पुतळाबाई आणि करमचंद गांधी यांच्या पोटी जन्माला आलेले मोहनदास करमचंद गांधी. त्यांच्या कार्याने सुभाषचंद्र बोस यांनी दिलेल्या उपाधीतून 'राष्ट्रपिता' ठरले. वयाच्या 13 व्या वर्षीच त्यांचा कस्तुरबाशी विवाह झाला. विवाहानंतर आपल्याला खेळायला एक सवंगडी मिळाला. अशी समज झालेल्या महात्मा गांधी संपूर्ण जीवनात सत्य, अहिंसेचे प्रेरणास्त्रोत बनले. याच सत्य, अहिंसा तत्वाच्या जोरावर त्यांनी भारताची ब्रिटीशांच्या ताबडीतून मुक्तता केली. तीच सत्याग्रह प्रेरणा त्यांच्या विचारातून आज अभ्यासण्याची गरज आहे.

"सत्याग्रह म्हणजे अन्याविरुद्ध शांतवृत्ती आणि दृढनिश्चय याने प्रतिकार करण्याचा एक अभिनव मार्ग होय". सत्याचा आग्रह धरणे असा त्याचा अर्थ होतो. सत्याला अंतिम तत्व मानले जाते. वर्तमान, भुत आणि भविष्य या तिन्ही काळात जे बाधित होत नाही हे सत्य होय. सत्य, सत्यनिष्ठा यासारखे शब्द बऱ्याच प्रसंगातून आपल्याला प्राचीन धर्मग्रंथात आढळून येतात. सत्य बोलणे हा एक श्रेष्ठ सद्गुण मानला जातो. ऋग्वेद, उपनिषद यासारख्या ग्रंथातही शेवटी सत्याचा विजय होते असे मानले आहे. महाभारत, रामायण यासारख्या हिंदूग्रंथात सत्य पणाला लावल्याची उदाहरणे आहेत. बौद्ध धर्मात गीतमाच्या

2020-21
Dr. mate

POLLEN ANALYSIS OF SUMMER HONEYS COLLECTED FROM FOREST AREA OF SAOLI TAHSIL OF CHANDRAPUR DISTRICT (MAHARASHTRA STATE)

Laxmikant N. Borkar and Devendra M. Mate¹

Department of Botany, S. S. Jaiswal Arts, Comm. and Science College, Arjuni (Mor), Gondia, India

¹Department of Botany, Nutan Adrash Arts, Commerce and M.H. Wegad Science College, Umrer, Dist – Nagpur

*Corresponding Author: E-mail : borkar_laxmikant@rediffmail.com

ABSTRACT

The paper incorporates both qualitative and quantitative analysis of pollen contents in five squeezed honey samples of *Apis dorsata* hives collected from forest area of Saoli tahsil of Chandrapur district. *Terminalia sp.* represents the predominant pollen type in five samples ranged from (46.41 to 62.08%) are designate as Termanalia honey. The other significant pollen types recorded include *Psidium guajava*, *Sapindus emarginatus*, *Asteracantha longifolia*, *Bombax ceiba*, *Delonix regia*, *Capsicum annum*, *Typha angustata* and *Sorghum vulgare*. The pollen counts ranged from 11000/g to 290000/g. The data reflect floral situation of the honey production location thereby assisting in identification of geographical origin based on the presence of a combination of pollen types of that particular area.

Keywords: Pollen, Honey, *Apis dorsata*, Forest area, Saoli tahsil

INTRODUCTION

Melittopalynology is an applied branch of palynology dealing with the study of pollen grains in the honey samples and its application in Apiculture. Plant produces nectar and pollen both of which are avidly sought after by the bees to provide nutrition to the colony. Melittopalynology is concerned with the identification of pollen in honeys. Evaluation of plants for their utility as sources of bee forage provides the information needed to assess the potential for beekeeping in an area. Melittopalynological studies are thus helpful in bee management and in promoting the beekeeping development.

Laboratory studies using Melittopalynological methods have been made to evaluate sources of pollen and nectar for honey bees in different parts of the country namely Maharashtra (Borkar and Mate 2017-18, Bhusari et al. 2005, Phadke 1962, Kumar and Jagtap 1988), Andhra Pradesh (Ramanujam and Khatija 1991, Kalpana and Ramanujam 1991, Moses 1987), Karnataka (Yoganarasimhan 1982, Agashe and Ranjaswami 1997, Sheshagiri 1985, Bhargava et al. 2009), Lucknow (Suryanarayana 1976) and Indian honeys (Sen and Banarjee 1956, Nair 1964, Seetha Lakshmi 1993). Present investigation incorporates both qualitative and quantitative pollen analysis of five honey samples from forest area of Saoli tahsil of Chandrapur District in order to identify

the chief bee foraging plants, uni and multifloral honeys and areas suitable for bee-keeping industry in this area. Further, study of this nature would also highlight the geographical source of the honey.

Fig. 1. Map of Maharashtra showing Chandrapur District & Saoli tahsil

MATERIALS AND METHODS

Five honey samples viz., CHN-SAO-VYD, CHN-SAO-NEA, CHN-SAO-PET, CHN-SAO-PAT and CHN-SAO-VIH were collected during the study period (06 March 2013 to 06 June 2013) from Vyahad, Neechandhra Antargaon, Petgaon, Pathari and Vihirgaon respectively. All the samples represent squeezed honey collected from the natural *Apis dorsata* hives (Fig. 1).

CHEMICAL ANALYSIS OF SUMMER HONEYS COLLECTED FROM APIS DORSATA HIVES OF WARORA TAHSIL OF CHANDRAPUR DISTRICT OF MAHARASHTRA STATE (INDIA)

Borkar Laxmikant^{1*} and Mate Devendra²

¹Department of Botany, S. S. Jaiswal Arts, Comm. and Science College, Arjuni (Mor), Gondia, India.

²Department of Botany, Nutan Adarsh Arts, Commerce and M. H. Wegad Science College, Umrer, Dist – Nagpur.

Corresponding Author: Borkar Laxmikant

Department of Botany, S. S. Jaiswal Arts, Comm. and Science College, Arjuni (Mor), Gondia, India.

Article Received on 25/03/2021

Article Revised on 15/04/2021

Article Accepted on 05/05/2021

ABSTRACT

The present investigation was undertaken to determine the chemical analysis of 4 summer honey samples (CHN-WAR-NEL, CHN-WAR-SOT, CHN-WAR-MAI, CHN-WAR-AMF) collected from forest area of Warora Tahsil of Chandrapur District of Maharashtra State (India). These samples were analysed for several parameters such as moisture, total reducing sugar, Levulose or Fructose, Dextrose or Glucose, L/D ratio, Sucrose, Acidity. This type of chemical analysis favours the utilization of the honey for good quality in this area.

KEYWORDS: Chemical Analysis, Summer Honey, Warora Tahsil.

INTRODUCTION

Honey is a carbohydrate rich naturally complex product produced by honey bees from floral nectar. Honey has been used by all civilizations as nutrient food and in traditional medicine. The quality of honey depends on various physiological factors such as climate, soil, etc. Honey contains Sugar, Protein, Moisture, Vitamins, Minerals, Enzymes, Polyphenols and Flavonoids (Al – Manary *et al.*, 2002) because of this unique complex nature, honey is proved to be useful in the treatment of burns, wounds, skin ulcers as an antioxidant and in the treatment of external eye diseases (Balasubramanyam, 2011). Furthermore, honey is a highly valuable ingredient in condiments, beverage, sauces and sweets. In fact numerous studies have been reported on physical, chemical and melissopalynological parameter of honeys from all over the world. (Adenken *et al.*, 2010; Anklam, 1998; Cherian *et al.*, 2011; Borkar Laxmikant and Mate Devendra, 2014; Downey *et al.*, 2005; Ramnath nad Shivaram, 2012; Terrab *et al.*, 2002; Xesus *et al.*, 2010). The scientific literature revealed that the information is not available with respect to chemical characteristics of honeys from Warora Tahsil of Chandrapur District of Maharashtra State in India. The purpose of this study has to investigate some chemical parameters such as Moisture, Total Reducing Sugar, Levulose or Fructose, Dextrose or Glucose, Levulose/Dextrose, Sucrose, Acidity and Microscopical analysis of honey collected from different regions of

Warora Tahsil of Chandrapur District of Maharashtra State in India.

MATERIAL AND METHODS

Chemical analysis of the honeys are carried out by using Indian Standard Specification, IS: 4941 (1974) and IS: 8464 (1977). The percentage of Total Reducing Sugar, (Levulose or Fructose + Dextrose or Glucose), Levulose, Dextrose, Sucrose, Acidity, Moisture and L/D ratio were estimated.

RESULTS AND DISCUSSION

The chemical properties of the 4 summer honey samples (Viz. CHN-WAR-NEL, CHN-WAR-SOT, CHN-WAR-MAI, CHN-WAR-AMF) from Warora Tahsil of Chandrapur District of Maharashtra State are reported in table.

38.	तृतीयपंथी यांचे समाजशास्त्रीय अध्ययन	130
	डॉ. प्रमिला हरीदास भुजाडे	
39.	सुरेश भटांची गझल : एक आकलन	137
	डॉ. प्रशांत रामदासजी राऊत	
40.	आदीवासी समाजातील स्त्रियांच्या सामाजिक आणि आर्थिक समस्यांचे समाजशास्त्रीय अध्ययन	140
	प्रा. डॉ. लालचंद किसन रामटेके	
41.	कुपोषण मुक्तीचा लढा	143
	प्रा. बाळकृष्ण कारु रामटेके	
42.	श्रीमती इंदिरा गांधींचे जनकल्याणकारी कार्य	146
	डॉ. संजय गोरे	
43.	स्त्रीवाद आणि अर्थकारण	148
	डॉ. सुधिर सुरेश डोरे, प्रा. संतोष अर्जुन शिंदे	
44.	भारतीय लोकशाही आणि महिला सक्षमिकरण	151
	प्रा. विजय शामरावजी कांबळकर	
45.	बालविकासाला संदर्भात मानवाधिकाराचे स्वरूप	155
	प्रा. विठ्ठल सदाशिव चौधरी	
46.	वर्गखोली बाहेरील शिक्षणाच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास	158
	प्राचार्य डॉ. पांडुरे विद्युलता	
47.	ग्रामसभेतून ग्रामविकासाला चालना : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	160
	(विशेष संदर्भ : ता. चोपडा, जि. जळगाव)	
	प्रा. रायपुरे विनोद अजाबराव, प्रा. गुजराथी आशिष सुभाषलाल,	
48.	भारतीय ग्रामीण समाज जीवन आणि म. गांधीजींचा आदर्शवाद	164
	प्रा. डॉ. सुषमा देशपांडे	
49.	बहुजन वर्गाची राष्ट्रीय परीक्षा	166
	डॉ. मनोहर नाईक	
50.	इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांमध्ये कोर्टींग (प्रोग्राम भाषा) द्वारे शिक्षण आणि	169
	नाविन्यपूर्ण कौशल्य विकसनच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास.	
	सुनिता मारुती जोगदनकर	
51.	महिला व कौटुंबिक हिंसाचार समाजशास्त्र विभाग	172
	प्रा. हर्षला सूर्यवंशी	
52.	भारतीय महिलांचा सामाजिक दर्जा	175
	प्रा. डॉ. वृशाली विलास कोल्हे	
53.	जल प्रदूषण और पर्यावरण	179
	प्रा. शैलेश बाबुराय पाटील	
54.	साहित्य और जीवन मूल्य	184
	सुश्री नम्रता जोसफ	
55.	वृद्धाश्रमों में रहने वाले वृद्धों की शारीरिक स्वास्थ्य स्थिती	187
	डॉ. राजेंद्र बगाटे	
56.	विदर्भात कोविड -19 जागतिक महामारीचा प्रभाव	195
	प्रा. डॉ. विजय के. बन्सोड	
57.	Exploring the Role of Teacher in English Language Teaching in Rural Areas	199
	Dr. Swapnil R. Dahat	

सुरेश भटांची गझल : एक आकलन

डॉ. प्रशांत रागदासजी राऊत

सहायक प्राध्यापक, नूतन आदर्ष कला, वाणिज्य आणि
श्रीमती म.ह.वेगड विज्ञान महा, उमरेड जि. नागपूर

मराठी साहित्यामध्ये एकूण गझलेचा आढावा घेताना असे लक्षात येते की, माधव ज्युलियन नंतर सुरेश भट यांनी मराठी गझलेचा पाया भक्कम करण्याचा प्रयत्न केला. इतर काव्य प्रकाराच्या तुलनेत गझल हा काव्य प्रकार हाताळणारे अतिशय मोजके लोक मराठी साहित्य क्षेत्रात दिसतात. त्याचे कारणही आहे की या प्रकाराचे रचनातंत्र हे वृत्तसापेक्ष आहे. गझलेला काफिया, रदफ, शोरा, लघु-गुरू, शब्दसंख्या इत्यादी अनेक प्रकारचे बंधन आहे आणि विशेष म्हणजे सुरेश भटांनी या सर्व आह्वानाला अतिशय लिलया पेलले. एखादी कविता सहज लिहावी अशी त्यांनी गझल लिहीली. जणू त्यांची लेखणीतून बाहेर पडणारे प्रत्येक शब्द आपोआप गझलेचा चेहरा धारण करायचे. खूप कमी गझलकारांनी गझलेला न्याय दिला आहे त्यात मट अग्रस्थानी आहे. मराठी कवितेच्या इतिहासात आपल्या उत्कृष्ट गझल निर्मिती मुळे ज्यांनी इतिहास निर्माण केला असे सुरेश भट हे एक श्रेष्ठ प्रतिभावंत कवी आहेत हे निर्विवाद सत्य आहे. तिस पेक्षा जास्त वर्षे ते मराठीतून गझल लिहीत आहे आणि त्यांच्या समर्थ गझलांच्या योगे सारा महाराष्ट्र प्रभावित झाला आहे.

लामले आम्हांस भाग्य बोलतो मराठी
जाहलो खरेच धन्य ऐकतो मराठी
धर्म, पंथ, जात एक जाणतो मराठी
एवढ्या जगात माय मानतो मराठी

मराठी भाषेच्या नजाकतीचा असा ज्यांना रास्त गर्व आहे त्या सुरेश भटांनी आपल्या मराठी गझलांमध्ये उर्दू गझलची नजाकत, नखरा, ऐट, मोहक पणा, तेज आणि धार उतरवली. प्रदीप निफाडकर म्हणतात, "की कवी हा एम.ए. असेल तर गझलकार पी. एच. डी. असतो कारण कविता छंदो बध्द लिहिलेच अशी बंधने नसतात. गझल काराला छंदवृत्त माहिती हवेतच. कवी शब्द बंबाळ लिहू शकतो. गझल काराकडे वायफळ शब्दांना जागाच नसते. कविला एकच विषय घ्यायचा असतो. या सर्व कारणांमुळे, गझलकार पी. एच. डी. असतो. पण गझलकार कविता लिहीत नाही हा गैरसमज आहे."

सुरेश भटांनी अनेक कविता लिहील्या पण त्यांचा मुख्य पींड गझलेचा होता म्हणून ते गझल सम्राट म्हणून प्रसिध्द झाले.

भटांनी गझलच लिहीली नाही तर नवोदित कविना गझलेची वाराखडी सांगून गझल कधी लिहावी हेही सांगितले. भटांनी गझलेमध्ये सर्वच विशयांना हात घातला. सामाजिक आशयाच्या गझला, शृंगार विशयक गझला, राष्ट्रीय आकांक्षारी समरस होणाऱ्या गझला, अनेक आशावादी स्वरूपाच्या गझला इत्यादी अनेक विषयावर त्यांनी गझला लिहून त्यांच्या मनातील समाज व राष्ट्रप्रतीच्या भावना व्यक्त केल्या आहे. सुरेश भट संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीत तुरुंगात गेले होते म्हणून ते

कोणता कैदी इथे कैदेत आहे
रंग गितींचे कसे उजळून गेले

किंवा अशा धर्तीवर शेर लिहू शकले. प्रदीप निफाडकर असे म्हणतात की, सुरेश भट यांचे अनुकरण मराठी गझलकार करतानाच दिसतात. हाही गैरसमज पसरविण्यात काही सन्माननीय गझलकार कारणीभूत आहेत. भटांसारखे शेर लिहीण्यापेक्षा आपले अनुभव भट यांच्या काव्यरुची पर्यंत नेण्याचा प्रयत्न करावा. निफाडकर जरी असे म्हणत असले तरी गझल लेखनाच्या बाबतीत बऱ्याच प्रमाणात भटांचे अनुकरण करणारी मंडळी मी बघितली आहे पण त्यांना भटांप्रमाणे लिहीता आले नाही कारण एकच की, भट यांनी जे दुःख भोगले ते कुणाच्या वाटेला आले नाही.

सुरेश भटांनी अनेक गझलेत देशाभिमान व्यक्त केला आहे. त्यांची बहुतांश गझल स्वातंत्र्योत्तर काळातील आहे. स्वातंत्र्य प्राप्ती नंतर आलेल्या राष्ट्रीय कवितांमधील संदर्भ बदललेले दिसतात. याबाबत निशिकान्त ठकार ह्यांचे मत महत्वाचे आहे. ते म्हणतात "खरी राष्ट्रीय जाणीव त्या कवींच्या काव्यात दिसेल जे देशाच्या इतिहास-भूगोलाचे वर्णन करण्यापेक्षा देशातील सामान्य माणसाच्या दुःखाची काळजी करतात, त्यांच्या वर होणाऱ्या अन्यायांविरुद्ध आवाज उठवितात, जनतेची बांधिलकी मानतात. "सुरेश भटांच्या राष्ट्रीय जाणिवेचे स्वरूप त्यांच्या सामाजिक आशयाच्या गझलेतूनच बऱ्याच प्रमाणात स्पष्ट होताना दिसते. लता मंगेशकर म्हणतात, " देश स्वातंत्र्य झाला, पण स्वातंत्र्याबरोबर आपली जी सुख स्वप्ने साकार व्हायला हवी होती ती तशी झाली नाहीत. उलट स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये देशात अनेक दुष्ट प्रवृत्ती मोकळी सुटल्या आणि

ISSN 2231-1629

Knowledge Resonance

A Half Yearly National Peer Reviewed Research Journal

*Bridging
New Knowledge,
Reducing
COVID-19
Mortality*

Vol 9

No.2

July-Dec. 2020

Research Journal Publication Committee
Dr. M. K. Umathe College, Nagpur

ह.मो. मरठे यांची काळेशार पाणी कादंबरी : आकलन व आस्वाद

डॉ. प्रशांत रामदासजी रऊत
सहायक प्राध्यापक
नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि
श्रीमती म.ह.वेगड विज्ञान महाविद्यालय,
उमरेड जि. नागपूर
९९२१२८४०५६
prashantr75@gmail.com

प्रस्तावना :-

'काळेशार पाणी' ही कादंबरी सर्वात आधी १९६० साली 'साधना' साप्ताहिकाच्या दिवाळी अंकात प्रसिद्ध झाली. पुस्तकरूपात ही 'नीलकण्ठ प्रकाशन' चे (पुणे) प्रकाश रानडे यांनी छापली. या कादंबरीची चर्चा गेली चाळीस वर्षे मराठी साहित्यसृष्टीत होत आहे. या कादंबरीने १९७० च्या सुमारास मराठी साहित्यसृष्टीत वादळ निर्माण केले. महाराष्ट्र सरकारने अश्लीलतेचा खटला भरण्याचीही तयारी चालवली होती. पण तो प्रत्यक्षात चालला नाही. आज चाळीस वर्षांनंतर या कादंबरीने उठविलेले उलटसुलट चर्चेचे वादळ शमलेले असून तिची साहित्यिक गुणवत्ता आणि मराठी कादंबरीच्या इतिहासातील तिचे स्थान निर्वावादपणे सिद्ध झालेले आहे.

कादंबरीची निर्मितीप्रक्रिया :-

'निष्पर्ण' वृक्षावर भर टुपारी या कादंबरीचा बोलबाला झाल्यामुळे असेल किंवा त्यांच्या लेखनाविषयक आस्था वाटल्यामुळे असेल, शंकर सारडा यांनी दिवाळी अंकासाठी ह. मो. मरठे यांना पुन्हा गोष्ट लिहिण्याची सूचना केली. तेव्हा ती गोष्ट लिहिण्यासाठी लेखक एका संध्याकाळी बसले. मनासमोर एक मुलगी होती, त्या मुलीची सगळी हकिकत त्यांच्या मनात फार खोलवर घुसून बसलेली होती-गेली काही वर्षे. ती मुलगी प्राथमिक शाळेत त्यांच्याबरोबर होती. अंगाने बोरान इतर मुलींच्यात घोडी मोठी दिसणारी. तरतरीत पण वर्णाने काळी. अभ्यासात फारशी हुशार नव्हती. एकूणच या कादंबरीचे कथानक म्हणजे लेखकाने त्यांच्या जीवनात अनुभवलेले, बघितलेले क्षण. गोष्टीचे कागद लिहून झाल्यावर 'कमळी' म्हणजे या कादंबरीची नायिका तिची नवी गोष्ट भरभरा लेखक लिहू लागले. त्यांनाही भयचकित करून सोडणारा खेळ अवघ्या पाचसहा बैठकांत लिहून झाला. कमळीची आई तिला-त्या मरण घातलेल्या जिवंत गोळबाला उचलते आणि मध्यरात्रीच्या काळोखातून नेऊन खोल विहिरीत फेकून देते. ही घटना जेव्हा सुचली तेव्हा लेखक स्वतःच थरथरून गेले आणि भयभीतही झाले. हा प्रसंग ते लिहीत होते ती मध्यरात्रीची दीडदोनची वेळ होती. अशा तऱ्हेने एकाभागोभाग त्यांच्या घटना व प्रसंग सुचत गेले व ते लिहित आले आणि साधनेच्या दिवाळी अंकात 'काळेशार पाणी' प्रसिद्ध झाली.

कथानक :-

या कादंबरीमध्ये बारा-चौदा वर्षांच्या अल्लड निरागस कमळीची कहाणी आहे. फुलराणी व्हायची स्वप्ने बघणाऱ्या, स्वप्नातला राजकुमार भेटण्यासाठी आसुसणाऱ्या कमळीचे ते स्वप्न अवेळीच भंग पावते. कारण कमळी ही एका गरीब रखेलीची मुलगी आहे. नवरा अकाली मेल्यावर कमळीच्या आईने म्हणजे

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	डॉ.जनार्दन काटकर यांची दशपदी : एक आकलन डॉ. प्रशांत रामदासजी राऊत		1
2	उदारमतवादी चळवळीचे प्रवर्तक राजा राममोहन रॉय यांच्या योगदानाचा अभ्यास डॉ. संभाजी संतोष पाटील		4
3	आद्य अभंगकार श्रीनिवृत्तीनाथ	डॉ.सौ.शुभांगी परांजपे	8
4	महात्मा गांधीजीचा सत्य, अहिंसा, सत्याग्रह व अर्थवादी दृष्टीकोन प्रा.डॉ.विठ्ठल नि.ठावरी		11
5	प्रभा खेतान के उपन्यासों में स्त्री चेतना	रतुबाई उ. तुरकर	16
6	डिजिटल तंत्रज्ञानाचा गैरवापर आणि सायबर गुन्हेगारी	प्रा. जितेंद्र आनंदा माळी.	19
7	लोकसाहित्यातील प्राणिसृष्टीचे सांस्कृतिक संदर्भ	प्रदीप औजेकर	23
8	भारताने जागतिक तापमानवाढ पर्यावरणाचे रक्षण व प्रदूषण प्रतिबंधाबाबत केलेल्या विविध उपाययोजनाचे अध्ययन डॉ. मनिषा यादव		29
9	म. गांधीच्या मुख्य स्वातंत्र्यचळवळीतील अहिंसा तत्वाची वाटचाल डॉ. दिपाली दी. भावे		34
10	ग्रामीण कथा साहित्यातील विषमतेचे चित्रण	प्रा. मोहन चव्हाण	39
11	एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना – ग्रामीण महिला विकास व सक्षमीकरण एक – अध्ययन.	राजू के.माटे	44
12	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या ग्रामगीतेचा समाजावर असलेला प्रभाव प्रा. डॉ. दीपावली राऊत		48
13	''महानुभाव साहित्य : मराठीची अस्मिता व नरेंद्राचे ''रूक्मिणी-स्वयंवर'' प्रा.डॉ. प्रल्हाद वावरे		52
14	महात्मा गांधीचा महिलांच्या विकासात सहभाग डॉ सिध्दार्थ शिवाजी वाठोरे		55
15	रॉकगार्डन अरूण काळे यांची कविता : प्रा.डॉ.प्रशांत वाल्मिकराव धनवीज		58
16	भारतीय साहित्याच्या परिप्रेक्षात मराठी साहित्यातील भारतीयत्व प्रा . डॉ. विजय रूपराव राऊत		66

डॉ.जनादिन काटकर यांची दशपदी : एक आकलन

डॉ. प्रशांत रामदासजी राऊत

सहायक प्राध्यापक नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि श्रीमती म.ह.वेगड विज्ञान
महाविद्यालय, उमरेड, जि. नागपूर

सर्वप्रथम मला सरांचे अभिनंदन करावेसे वाटते की त्यांनी दशपदी हा काव्यप्रकार हाताळला. कारण काव्याचे इतर प्रकार जेवढ्या प्रमाणात हाताळले जातात, त्यातुलनेत दशपदी हा प्रकार खूपच कमी लोक हाती घेतात. 'चांदण्यातला प्रवासी मी'! या शिर्षकाचा अर्थ काव्यसंग्रह पूर्ण वाचल्यानंतर उलगडतो. ज्याप्रमाणे एखादा व्यक्ती जगभ्रमण किंवा पर्यटनाच्या आवडीने सर्वत्र हिंडून आकलन, सूक्ष्म निरीक्षण, अनुभव, संशोधन, निष्कर्ष व व्यवहारात वापर या प्रक्रियेतून जातो त्याप्रमाणे काटकर यांनी मानवी जीवन जगताना प्रेम, न्याय, सत्य, त्याग, प्रामाणिकता, बंधुता आणि सहिष्णुता या मुल्यांचा बारकाईने शोध घेतात व तो शोध घेतांना त्यांना आलेले जीवनाच्या प्रत्येक टप्प्यावरील अनुभव आकलन करून वाचकांसमोर ते ठेवतात व तरीही त्यांच्या स्वतंत्र अस्तित्वाची जाणीव सतत होत राहते. त्यांच्या कवितांचे विषय स्वतंत्र व एकमेकांपासून भिन्न जाणवते. या काव्यसंग्रहातील कविता निरनिराळ्या आशयाच्या आहेत. प्रत्येक कवितेचा विषय व आशय वेगळा आहे. अशा सुट्या स्वतंत्र विषयांच्या कवितांची संकलनरूपी माळ म्हणजे हा काव्यसंग्रह होय. साधारणतः संसार, परमार्थ, कर्तृत्व आणि दुःख यावर यांच्या कविता आधारलेल्या आहे. मराठी भाषेप्रती अभिमान व त्यातूनच मराठी अस्मिता व मराठी संस्कृतीचा पुरस्कार करणारे हे कवी आहेत असे जाणवते. विड्वल हे अवघ्या महाराष्ट्राचे कुलदैवत आहेत तसेच काटकर यांचेही आहे. महाराष्ट्र ही संताची भूमी आहे व याच संतंपरंपरेचा प्रभाव कवीवर जाणवतो. त्यांच्या बऱ्याच कवितेत परमार्थ, विड्वल, इश्वरविषयक निष्ठा दिसून येते. संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संत तुकाराम आणि संत एकनाथ जणू यांची दैवतच आहे. तसेच राष्ट्रनेते, क्रांतीकारक, समाजसेवक यांच्याही कार्याचा प्रभाव जाणवतो. कर्तृत्वावर जरी त्यांनी भर दिला असला तरी तेवढेच दुःखही त्यांनी मांडले व सोबतच सुखाची अपेक्षा व तीव्र आशावादही आढळतो. यांची कविता वाचकांना दुःखावर मात कशी करावी हेही शिकविते. बऱ्याच कवितेतून त्यांच्या जीवनातील संघर्ष व धडपड दिसते. माणसाच्या बाह्यांगाव्यतिरिक्त अंतरंग व मनातील विचार मांडले. यांच्या काही कवितांवर सुरेश भटांचा प्रभाव जाणवतो. दुःखाचा आशय असलेल्या कविता वाचल्यावर सुरेश भटांच्या कवितांची आठवण येते. दुःखालाही खुशालीने स्विकारणारा हा कवी आहे. 'ओढा' तसेच 'अनमोल टेवा' या कवितेतून त्यांच्या जीवनातील अस्सल अनुभवाची प्रचिती येते. काटकर हे मराठवाड्याचे असल्यामुळे व आता विदर्भात राहत असल्यामुळे दोन्हीतील सांस्कृतिक वातावरण भिन्न असल्याच्या स्वाभाविकच काही कवितांमध्ये प्रादेशिक जाणीवा शिरतांना दिसतात. काही कवितांतून त्यांना पुन्हा गावाकडे जाण्याची ओढ लागल्याचे दिसते. काही कवितांतून अतृप्त, असमाधानी, तुटलेपणाची, वैफल्याची भावनाही दिसते. 'मैत्री' या कवितेतून आधाराची आशा तर अनेक ठिकाणी एकटेपणाचे दुःख व्यक्त होताना दिसते. कवी अनिल यांच्या दशपदीचा प्रभाव यांच्यावर जाणवतो पण अनिलांचे रचनातंत्र व काटकर यांच्या कवितांचे रचनातंत्र यामध्ये थोडी तफावत जाणवते. यांच्या कवितेत शब्दांचे बंधन पाळल्या न गेल्यामुळे लांबलचक वाक्यरचना आढळते. परंतु दशपदी ही जशी अबोधमनातून, जाणीवेतून, नेणीवेतून प्रकट होते तशी ह्यांचीही कविता प्रकट होतांना दिसते. कुटेकुटे कविता अपरिपक्व व हलक्या आशयाच्या जाणवते. प्रेमाचा

AN ANALYTICAL STUDY OF THE GROWTH OF KHADI INDUSTRY

Dr. Rupesh W. Khubalkar
Assistant Professor,
Nutan Adarsh Arts, Commerce & Smt. M. H.
Wegad Science College,
Umred, Dist.Nagpur, Maharashtra

Abstract : Khadi has the proud legacy of our National freedom movement and the Father of the Nation Mahatma Gandhi and it has glorious past and it was strengthening the rural economy before Independence. But after Independence, the glory of Khadi had been diminishing year by year. Khadi was used only by politicians and devoted followers of Mahatma Gandhi. Now due to promotion and attention of Government, the productions and sales of Khadi are suddenly increased. The number of Khadi Institutions is also increased and they are giving employment to Artisans especially from rural area. It gives hope to return the glory of Khadi. This research paper analyses the increasing productions and sales of Khadi.

Keywords :- Khadi, Swadeshi, KVIC, MSME, Sales, Employment

Introduction :- Khadi has been defined as the cloth is usually woven from cotton and may also include silk, or wool, which are all spun into yarn on a spinning wheel called a *charkha*. Khadi is natural, hand woven, eco-friendly, bio-degradable product. Khadi has the unique feature of keeping the wearer warm in winter season and cool in summer season. Apart from this, Khadi is also known as a symbol of Swadeshi. Khadi gained much prominence when it was institutionalized by Mahatma Gandhi as a symbol Swadeshi to fight against the British rule. The Khadi movement by Mahatma Gandhi aimed for boycotting foreign cloth. Mahatma Gandhi began promoting the *charkha* for spinning of Khadi for rural self-employment and self-reliance. Thus making Khadi was an integral part and an icon of the Swadeshi movement.

But after Independence, the glory of Khadi had been diminishing year by year. Its use has been limited to politicians and devoted followers of Mahatma Gandhi. After Independence, the Khadi and Village Industries Commission (KVIC) under the Ministry of Micro, Small & Medium Enterprises (MSME) of Government of India was established to strengthen and promote Khadi as a means of strengthening the rural economy.

Role of KVIC :- After Independence, within the framework of the First Five Year Plans, the Government of India took an initiative of bringing the development of Khadi and Village Industries. Therefore, the Government of India set up Khadi and Village Industries Commission (KVIC) in 1956. KVIC is a Statutory Organization under the aegis of the Ministry of Micro, Small & Medium Enterprises (MSME) tasked with the role of promoting the production and sale of Khadi. It plays a pivotal role in the strengthening of rural economy for providing employment opportunities by promoting and developing Khadi and Village Industries. Presently, Khadi programme is implemented by KVIC with the support of 34 State and Union Territories. The KVIC has its Head Office at Mumbai and six Zonal Offices located at New Delhi, Bhopal, Bengaluru, Kolkata, Mumbai and Guwahati and 44 Field Offices, spread all over the Country. KVIC has given employment to 4.97 lakh peoples in 2020-21 by training activities through its 35 Departmental and Non-Departmental Training Centres across India. Khadi and Village Industries (KVI) Boards has 2790 institutions and nearly 8035 sales outlets of Khadi Gramodyog Bhandar and Bhavans throughout the country.

Objective of Study :- The following objectives are formulated for the study

- i) To analyze the change in productions and sales of Khadi products.
- ii) To study the employment generation due to production of Khadi.

Research Methodology :- The data are collected from secondary sources like Reports, Magazines, Newspapers and Websites.

Govt. Initiative for Promotion of Khadi : The Government of India has given a further boost to the Micro, Small & Medium Enterprises (MSME) Sector by the 'Start Up India' and the 'Stand Up India' Programmes. The Government has also given encouragement to Khadi and Village Industry by

Post-Merger Analysis of State Bank India

Dr. G. G. Babde¹,

Assistant Professor, Nutan Adarsh Arts & Commerce College,
Umred, dist.- Nagpur.

Dr. R. W. Khubalkar

Assistant Professor, Nutan Adarsh Arts & Commerce College,
Umred, dist.- Nagpur.

ABSTRACT

SBI was the largest bank and number one in ranked in market share of Deposits, Advances, Branches and Employees before Merger. On 1st April, 2017 the Government merged all the five associate banks namely State Bank of Hyderabad, State Bank of Travancore, State Bank Mysore, State bank of Patiala and State bank of Bikaner and Jaipur is merged in State bank of India with Bhartiya Mahila Bank. Due to Merger the area of service of SBI is more widened than Pre-Merger. After the 3 years of merger, the Merged Entity SBI is now providing its services through 22,141 branches, 58,555 ATMs & ADWMs (Automated Deposit & Withdrawal Machines CDMs & Recyclers) to the 44.89 crore customers. The benefits of Merger of SBI are getting now. This research paper focuses on the impact of Merger on SBI after three year of merger. It is analyzed whether merged entity is navigating towards predefined goal or not. This research paper is comparatively analyzing the branches, employees, customers and financial performance and position of SBI through Pre-Merger period and Post-Merger period.

KEYWORDS

SBI, Merger, Associates Bank, NPA, Net Profit.

1. INTRODUCTION

The Banking Sector is the backbone of Indian Economy. The Indian banking system is now consists of 12 public sector banks, 22 private sector banks, 46 foreign banks, 56 regional rural banks (RRB), 53 Scheduled State co-operative banks, 1485 urban cooperative banks and 96,000 rural cooperative banks in addition to cooperative credit institutions. As of August 2020, the total number of ATMs & ADWMs in India increased to 2,09,110. Indian Banking Industry currently has a total of 136,412 branches in India on Dec 2016 and 15,71,440 employees on 31st March 2016 and nearly 171 branches abroad. According to Reserve Bank of India (RBI), Indian Banking Industry manages an aggregate deposit of Rs. 140.20 lakh crore and bank credit of Rs. 102.19 lakh crore as on 31st July 2020. Out of which the market share of State Bank of India (SBI) was 22.84% in Deposits, 19.69% in Advances.

AN ANALYTICAL STUDY OF THE IMPACT OF COVID-19 ON EMPLOYMENT**Dr. Rupesh W. Khubalkar***Assistant Professor, Nutan Adarsh Arts & Commerce College, Umred, Dist. Nagpur, Maharashtra***Abstract**

The first case of Covid-19 infection was occurred on 17th November which was confirmed in 1st December 2019 in China. The first case of Covid-19 infection was detected in Kerala on 30th January 2020. The nationwide lockdown was announced on 25th March and mandated the suspension of all services and establishments and relaxations was given to only essential service providers. As a result of that near about 67 per cent of workers lost jobs during the Covid-19 infused lockdown. Unemployment rate was the highest ever in decade. The informal and migrant workers were hit the hardest in this period. In this paper, the impact of Covid-19 on the employment especially in respect of informal and migrant workers is analyzed.

Keywords: Covid-19, Lockdown, Unemployment rate, Unorganised Sector, Migrant Workers

Introduction: The Corona virus, which was originated in the Chinese city of Wuhan in China's Hubei province, has gripped the entire world. The Covid-19 disease, an earlier case of infection could have occurred on 17th November which was confirmed in 1st December 2019. Covid-19 has so far infected about 115.8 million people and total deaths are 2.5 million people in the world until. In India too, the corona crisis is growing day by day. On January 30, 2020, the first case of Corona virus infection was detected in Kerala. Covid-19 has so far infected about 11 million people in India and 1.5 lakh people have died until. While the whole world is going through an economic recession, India is no exception. Covid-19 has crippled the Indian economy and hit the employment hardest. The nationwide lockdown was announced on 25th March, 2020 to 14th April 2020, in this mandated the suspension of all services and establishments and relaxations was given to only essential service providers. In third to fifth lockdown, the permission is given to retail shops to reopen, but with only 50 percent of their staff. As a result that total economic activity was suffered and India's GDP growth reduced by 23.9 percent in the first quarter of FY 2020-21.

Objective of Study

The following objectives are formulated for the study:-

- i) To analyze the effect of Covid-19 on the employment status
- ii) To study the implications of Covid-19 on Informal Sectors and Migrant Workers also.

Research Methodology

The data are collected from secondary sources like Reports, Magazines, Newspapers and websites.

Covid-19 Lockdown's Timeline in India

A public curfew was called on March 22, 2019 to stop the spread of Corona in India. After this, the first lockdown was imposed from March 25 to April 14, 2020. The second lockdown was imposed for 29 days from April 15 to May 3, 2020. This was followed by the third lockdown from 4 May to 17 May and the fourth lockdown from 18 May to 31 May 2020 across India. From June 1 to June 30, the process of 'Mission Begin Again' was started under the Unlock 1.0. The second phase of unlocking, Unlock 2.0, was announced with greater ease of restrictions for the period from 1 to 31 July. Unlock 3.0 was announced for August. Unlock 4.0 was announced for September. Similarly, Unlock 5.0 was announced for the month of October. In the same way, Unlock 6.0 was announced for the month of November, Unlock 7.0 was announced for the month of December 2020. Unlock 8.0 was announced for the month of January 2021 and Unlock 9.0 was announced for the month of February, 2021. 10.0 was announced for the month of March, 2021.

Pre-Merger and Post-Merger Analysis of Bank of Baroda

¹Khubalkar Rupesh and ²Karmore Rajvilas

¹Assistant Professor, Nutan Adarsh Arts & Commerce College, Umred, Dist. - Nagpur, Maharashtra (India)

²Principal, Vidyaa Vikas Arts & Commerce College, Samudrapur, Dist. - Wardha, Maharashtra (India)

ARTICLE DETAILS

Article History

Published Online: 15 September 2020

Keywords

Bank of Baroda, Vijaya Bank, Dena Bank, Pre-Merger, Post-Merger, NPA, Assets, Net Profit.

Corresponding Author

Email: [khubalkar.rupesh\[at\]gmail.com](mailto:khubalkar.rupesh[at]gmail.com)

ABSTRACT

Nowadays, merger and acquisition emerge as a reality. Bank mergers are one of the strategies for strengthening the Indian Economy by enhancing the banking sector. The Government of India is pursuing the policy of amalgamating public-sector bank. On 1 April 2019, the merger of Vijaya Bank and Dena Bank with the Bank of Baroda came into effect. After the merger, Bank of Baroda became the third largest bank and second largest public sector bank to serving banking and strengthening the Indian Economy. Now one year is lapse from the merger then it is a time to analyze whether this three-way merger has given expected result. The financial performance of Bank of Baroda at post-merger period expresses the positive result. At the end first year of merger, Bank of Baroda reported a net profit of Rs. Rs. 546.2 Crore This research paper is comparatively analyzing Operational and financial performance of Bank of Baroda through Pre and Post-Merger period. This comparative study includes data was collected from secondary sources such as websites, articles and annual reports and analysis has been shown with the help of charts.

1. Introduction

The Banking Sector is serving nation and strengthening the Indian Economy. The Indian banking system is now consists of 12 public sector banks, 22 private sector banks, 45 foreign banks, 56 regional rural banks, 53 scheduled urban cooperative banks and 31 scheduled state co-operative banks. The banking sector has seen ongoing mergers and amalgamation in recent years. In consultation with the Reserve Bank of India (RBI), the Central Government can create a scheme for the amalgamation of any nationalized bank with any other nationalized bank or banking institution in accordance with the Banking Companies Acts 1970 and 1980 (Acquisition and Transfer of Undertakings). Under this scheme, on 2 January 2019, the Government of India approved the merger of Bank of Baroda with Vijaya Bank and Dena Bank. Under the terms of the merger, for every 1,000 shares of Dena Bank and Vijaya Bank shareholders received 110 and 402 Bank of Baroda equity shares, respectively, of face value Rs. 2. Vijaya Bank and Dena Bank are now merged into Bank of Baroda from 1st April 2019. After the merger Bank of Baroda has become India's third-largest lender after State bank of India and HDFC Bank. The Government has agreed to grant some Rs. 5,042 Crore to Bank of Baroda to strengthen the merger's financial position. Merger of Bank of Baroda is also India's first-ever three-way consolidation of banks, with this merger Bank of Baroda is emerging as the second-largest public-sector bank. Due to the merger, Bank of Baroda ranks second in India in terms of number of branches.

The agenda of this merger was to reduce Non-performing assets (NPA). At the time of the merger proposal, the gross NPA ratios of Bank of Baroda, Vijaya Bank and Dena Bank were 12.4%, 6.9% and 22% respectively. As official of Bank of Baroda said before merger that the merged entity would 40% more deposits and 44% more loans, but it would also have 70% more distribution. So there would be more products and services available to customers after merger. Total business of Bank of Baroda is expected to be more than Rs.15 trillion after

merger. The signs of Merger is expressing through this Financial Analysis.

2. Objective of Study

The following are objectives for the study:-

- To study the implications of Merger on the Bank of Baroda's Operational Condition.
- To study the implications of Merger on the Bank of Baroda's Financial Condition.

3. Research Methodology

The data are collected from secondary sources like Annual Reports, Magazines, Newspapers and websites.

4. History of Bank of Baroda, Vijaya Bank and Dena Bank

On 20th July 1908, Bank of Baroda was established as a private bank by the Maharaja of Baroda, Maharaja Sayajirao Gaekwad III. Bank of Baroda has headquarter in Gujarat in Vadodara formerly known as Baroda. It has a corporate office in Maharashtra in Mumbai. In the year 1910, the Bank of Baroda opened their branch in the Ahmadabad city. On 19 July 1969, Bank of Baroda was nationalised by the Government of India, along with 13 other major commercial banks of India.

On 23 October 1931, Vijaya Bank was established by late Shri. A.B.Shetty and other entrepreneurial farmers of Mangaluru in Karnataka. It has corporate office in Karnataka in Bengaluru. The Bank became a scheduled bank in 1958. Vijaya Bank grew steadily into a large All India bank, merging with nine smaller banks during the 1963-68. On 15th April, 1980, the Vijaya bank was nationalized.

On May 26, 1938, Dena Bank was established by Devkaran Nanjee's family under the name Devkaran Nanjee Banking Company Ltd. On December, 1939, it adopted its new name, Dena (Devkaran Nanjee) Bank due to become a public company. In July 1969, Dena Bank Ltd. was nationalized along

कोविड-१९ मुळे स्थलांतरित मजुरांच्या उद्भवलेल्या समस्या व त्यावरील उपाययोजना

प्रा. रुपेश वामनराव खुबाळकर

सहाय्यक प्राध्यापक, वाणिज्य विभाग

नूतन आदर्श कला, वाणिज्य व श्रीमती म. ह. वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेड

सारांश

चीनच्या वूहान शहरातून सुरू झालेल्या कोरोनावायरस ने संपूर्ण जगाला आपल्या विळख्यात घेतले आहे. कोविड-१९या रोगाची आतापर्यंत जवळपास १ कोटी ३० लाख लोकांना लागण झाली आहे. भारतात सुद्धा कोरोना चे संकट दिवसेंदिवस वाढत आहे.संपूर्ण विश्व हे आर्थिक मंदीतून जात आहे तेव्हा भारत सुद्धा यातून वाचला नाही.याचा परिणाम श्रीमंतापासून गरीबापर्यंत झाला आहे. परंतु याचा सर्वाधिक फटका स्थलांतरित मजुरांना बसला आहे. रोजगार संपल्यामुळे आर्थिक अडचणीत सापडलेले हे मजूर स्वताच्या गावाकडे वाटचाल करू लागले. त्यांना केंद्र सरकार व राज्य सरकारद्वारे जेथे आहे तेथे थांबविण्याचे प्रयत्न करण्यात आले परंतु जेव्हा मजूर स्वगृही जाण्यासाठी पायी तसेच मिळेल त्या साधनाने जाऊ लागले तेव्हा सरकारद्वारे मजुरांना त्यांच्या गावी जाण्यासाठी सोय करून देण्यात आली. तसेच त्यांना रोजगार देण्यासाठी आर्थिक घोषणा करण्यात आल्या. तरीसुद्धा मजुरांच्या समस्या पूर्णतः सुटल्या नाहीत. मजुरांच्या समस्यांचे व त्यांना देण्यात आलेल्या सरकारी मदतीचे यात विश्लेषण केले आहे.

प्रस्तावना

चीनच्या हुबेई प्रांतातील वूहान शहरातून सुरू झालेल्या कोरोनावायरस ने संपूर्ण जगाला आपल्या विळख्यात घेतले आहे. डिसेंबर २०१९मध्ये सुरू झालेल्या या कोविड-१९या रोगाची आतापर्यंत जवळपास १ कोटी ३० लाख लोकांना लागण झाली आहे. भारतात सुद्धा कोरोना चे संकट दिवसेंदिवस वाढत आहे. ३० जानेवारी २०२०ला केरळ मध्ये सर्वप्रथम कोरोनावायरस संसर्गित व्यक्ती आढळून आली. कोरोना चा प्रसार भारतात थांबावा म्हणून २२ मार्च २०१९ला जनता कर्फ्यू चे आवाहन करण्यात आले. यानंतर २५मार्च ते १४एप्रिल २०२० ला प्रथम टाळेबंदी (लॉकडाऊन) लावण्यात आला. १५एप्रिल ते ३ मे २०२०पर्यंत एकोणवीस दिवसांसाठी दुसरा लॉकडाऊन लावण्यात आला. यानंतर ४ मे ते १७मे पर्यंत तिसरा लॉकडाऊन व १८ मे ते ३१मे २०२० पर्यंत चौथा लॉकडाऊन संपूर्ण भारतामध्ये लावण्यात आला. पाचव्या टप्प्यामध्ये १जून ते ३०जून पर्यंत पाचवा लॉकडाऊन अंतर्गत 'मिशन बिगीन अगेन' ची प्रक्रिया सुरू करण्यात येत आहे. आता ही प्रक्रिया ३१ जुलै पर्यंत वाढविण्यात येत आहे.

लॉकडाऊन मध्ये अत्यंत बिकट परिस्थिती निर्माण झाली संपूर्ण अर्थव्यवस्था ही मोडकळीस आलेली आहे. संपूर्ण विश्व हे आर्थिक मंदीतून जात आहे तेव्हा भारत सुद्धा यातून वाचला नाही.बारक्लेज या गुंतवणूक व वित्तीय संस्थेने तर असा अनुमान लावलेला आहे की भारताची जीडीपी या आर्थिक वर्षामध्ये शून्यावर येईल.

स्थलांतरित मजूर

२०११च्या जनगणनेनुसार भारतामध्ये सुमारे ५.१० कोटी स्थलांतरित मजूर वास्तव्यास आहेत.या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रात स्थलांतरित मजुरांची संख्या सर्वाधिक आहे. २०१६-१७च्या आर्थिक सर्वेक्षणानुसार ही संख्या ८ कोटी वर्तविण्यात आलेली आहे. असे म्हणता येईल भारतामध्ये सुमारे १० कोटी स्थलांतरित मजूर वास्तव्यास आहेत. देशातील बहुतांश स्थलांतरित मजूर उत्तर प्रदेश, बिहार, राजस्थान, मध्य प्रदेश व छत्तीसगड मधील आहेत. मुंबई आणि दिल्ली शहरे सर्वाधिक स्थलांतरितांना आकर्षित करतात. बहुतेक पुरुष कामासाठी स्थलांतर करतात तर स्त्रिया लग्नामुळे स्थलांतर करतात.

लॉकडाऊन व स्थलांतरित मजूर

या लॉकडाऊन दरम्यान भारतातील सर्व व्यापार व व्यवसाय हा डबघाईस आलेला आहे. बेरोजगारी मध्ये फार मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली आहे. असंघटित क्षेत्रामध्ये याचा सर्वाधिक फटका परंप्रांतातून आलेल्या मजुरांना बसला आहे. या लोकांमध्ये परंप्रांतातून आलेले मजूर कोरोना संसर्गाची भीती आणि रोजगार गेल्याने आपल्या राज्यात वापस जाण्यासाठी प्रयत्न करू लागले. केंद्र सरकार व राज्य सरकार द्वारे वारंवार या मजुरांना ज्या राज्यात ते आहे तेथेच राहण्यासाठी प्रयत्न करण्यात आले. परंतु या मजुरांनी आपल्या गृहराज्यात जाण्याचा तगादा कायम ठेवला. मिळेल त्या साधनाने किंवा पायी सुद्धा हे मजूर आपल्या राज्यात परतले.

आता स्थलांतरित मजुरांच्या रोजगाराचा प्रश्न निर्माण झाला आहे.

३०. भारतीय समाजातील बालकामगार	अशोक भोंसले	...८७
३१. छत्रपती शिवाजी राजे आणि महार जात.....	राजेंद्र कावळे	...८८
३२. महिला पोलिस कर्मचाऱ्यांची स्थिती.....	सुमेध राजुरकर	...९०
३३. वॉटरकप स्पर्धेमूळे पाणीदार झालेल्या गावांचा.....	नवनाथ खेत्री	...९२
३४. शेतकरी आत्महत्या: प्रश्न आणि आव्हाने	नलिनी बोरकर	...९६
३५. नैसर्गिक आपत्तीमूळे आर्थिक हानीबाबत....	अभिजीत वेरुळकर	...९९
३६. आदिवासी चळवळ आणि महिला	अमिता महातळे	...१००
३७. नवीन कृषी विषयक २०२०: स्वरूप व परिणाम..	भगवान मनाळ	...१०२
३८. भारतीय समाजातील विविध धर्मातील विवाहाचे स्वरूप	चंद्रशेखर भेंजे	...१०५
३९. भ्रष्टाचार: एक सामाजिक समस्या	लीना गादेवार	...१०७
४०. महात्मा ज्योतिबा फुले यांच्या कृषीविषयक विचारांचे.....	शिवाजी दहोकांबळे	...११०
४१. महिला सबलीकरण: महिला सुरक्षितता.....	माधुरी गिरी	...११२
४२. कुटूंब, विवाह आणि आपतसंबंधांवर सामाजिक माध्यमांचा.....	माधुरी झाडे	...११३
४३. डॉ. एम. एन. श्रीनिवास यांची संस्कृतीकरणाची संकल्पना	मोहन नगराळे	...११६
✓ ४४. लिंगभाव विषयक असमानता	मोनाली बहादूर	...११८
४५. भारतीय समाजातील स्त्रीभ्रूण हत्या	आर. आर. पाटील	...१२०
४६. ग्रामविकास कार्यक्रमात स्थानिक नेतृत्वाची भूमिका	साहेबराव हिवाळे	...१२१
४७. बालकामगार समस्यांचे चिकित्सक अध्ययन	शेकोबा ढोले	...१२४
४८. हुंडाप्रथा: कारणे व उपाययोजना	शोभा ताजणे	...१२७
४९. महात्मा फुले यांचे शैक्षणिक विचार आणि बहुजनांची उन्नती	सतीश ससाणे	...१२९
५०. कोरोना कालावधीतील समस्यांच्या समाजशास्त्रीय अभ्यास	प्रमिला भुजाडे	...१३१
५१. अनुसूचित जाती-जमातींच्या सामाजिक समस्या	सुधाकर माटे	...१३५
५२. लॉकडाऊनच्या काळात महिला बचत गटांची भूमिका	माया मसराम	...१३९
५३. क्षेत्रीय अनुभवांची विमर्शात्मकता:	समीर मोहपात्र	...१४१
५४. विदर्भातील शेतकरी आत्महत्या: कारणे आणि उपाय	संतोष मेंडेकर	...१४५
५५. अत्याचारग्रस्त महिलांसाठीचे आश्रयस्थान:	सतिश धनवडे	...१४७
५६. वाशिम जिल्ह्यातील दारिद्र्य रेषेखालील.....	दयानंद राऊत	...१४९
५७. समाजशास्त्रीय पध्दतीशास्त्रातील ट्रेंड	बाबुराव जाधव	...१५१
५८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे भारतीय शैलीविषयक विचार	भीमराव पुंडगे	...१५५
५९. पुस्तक परिचय		...१५७

लिंगभावविषयक असमानता

प्रा.मोनाली बहादुरे, समाजशास्त्र विभाग, नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि श्रीमतीम.ह.वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेंड, जि.नागपूर

शोधवाटा: लिंगभेद हे एखाद्या व्यक्तीचा लिंग किंवा लिंगावर आधारित पूर्वाग्रहवरून भेदभाव कारणे होय. लिंगभेद कोणासाठी प्रभावित करू शकतो. परंतु प्रामुख्याने महिला आणि मुलांवर याचा परिणाम होतो. हे रुढीवधता आणि लिंग भूमिकांशी जोडलेले आहे आणि असे मानले जाऊ शकते की एक लिंग दुसऱ्यापेक्षा श्रेष्ठ आहे. अत्यंत कडवा लिंगभेद लैंगिक शोषण, बलात्कार आणि लैंगिक हिंसा सारख्या प्रकारांना प्रोत्साहन देऊ शकतो. भारतातील विशेषतः ग्रामीण समुदायातील या समस्येचे सामाजिक, राजकीय विचारवृत्तीचे लघु वेधून घेतलेले दिसत आहे. लिंगविषयक समस्या ही प्राचीन काळापासून अस्तित्वात असून आजच्या विज्ञान तंत्रज्ञानाच्या युगातही अस्तित्वात आहे. भारतीय समाजात लिंगविषयक समस्या अधिक तীব्र असल्याचे जाणवते. समाजात स्त्री, पुरुषासंबंधीची समानता आणण्यासाठी समाजात जनजागृती करून शिक्षणाचा प्रसार व प्रचार करून पुरुषप्रधान संस्कृतीची मानसिकता बदलणे काळाची गरज आहे.

विशयशब्द: लिंगविषयक असमानता, महिला, स्त्री-पुरुष विषमता, कुटूंब.

प्रस्तावना: भारतीय समाजात ऋग्वेद काळात स्त्रियांचा आदर होत होता आणि तिचे स्थान पुरुषांच्या बरोबरीने समजले जात होते. स्त्री पुरुषांपेक्षा ना कमी ना जास्त, जगाच्या ज्ञान इतिहासाचा मागेवा घेतला तर हे स्पष्ट दिसते की, सुरुवातीच्या काळात स्त्री-पुरुष विषमतेचा विचारच नव्हता कारण स्त्री-पुरुषांमध्ये कोणतेच बंधन नव्हते. त्यामुळे स्त्रीमुक्ती कोणापासून हा प्रश्नही नव्हता. मानसिक व बौद्धिक दृष्टीने स्त्री पुरुषांपेक्षा कनिष्ठ आहे. असे मानले जात नव्हते. सर्वत्र क्षेत्रात स्त्रीचा मुक्त संचार होता. परंतु कालांतराने या परिस्थितीत बदल झाला आणि पुरुषप्रधान संस्कृती उदयास आली. पुरुषप्रधान समाजव्यवस्थेत स्त्रियांना अनेक बंधनात जखडून पावित्र्याच्या कल्पनेची शिकार बनविल्या गेले. तिला शिक्षणापासून वंचित करण्यात आले. जोडोदार निवडण्याचे अधिकार हिमकावण्यात आले. धार्मिक व सामाजिक उत्सवात भाग घेण्यास बंदी घालण्यात आली. या अनुपंगारुचे भारतीय समाजात लिंगविषयक असमानता करीत वाढीस लागली आहे हे उदा.द्वारे स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे.

“आई-बाबा मला मारू नका” मला जगायच आहे मी तुमचीच मुलगी आहे. मग, मला असे दुर का रोटता? हे हृदयाला पाझर कुटणारे उद्गार आहे. आपण २१ व्या शतकात पदार्पण केले. चंद्रावर जगण्यासाठी म्हणून बुकींगमुध्दा करण्यात येत आहे. विज्ञान तंत्रज्ञानासारख्या उच्च क्षेत्रात आपण प्रगती करत आहोत. पण आजही आपले विचार निम्न दर्जाचे आहे. मुलगा न झाल्यास मुलगी झाल्यास आई-वडील शोक करतांना टिमतात. “ज्याच्या पदरी पाप त्याला मुली आपोआप” हिच भावना लोकांच्या मनात अजूनही टिमुन येते. म्हणून स्त्री भुणहण्या मोठ्या प्रमाणावर होत आहे. सध्यातरी असे पाहण्यात येत आहे की, दुसरे अपत्य असलेल्या मुलीची संख्या १००० मुलांचे मागे ७५९ आहे. तर प्रत्येक हजार पुरुषांमागे १९९१-९४५ तर २००१-९२३ स्त्रियांची संख्या आहे.

बालपणापासून असा भेदभाव केला जातो की, मुलांना दिली जाणारी खेळणीमुध्दा न्यूनगंडाची भावना निर्माण करतात. मुलांना मोटार, विमान अशी खेळणी दिली जातात तर मुलींना बाहुली दिली जाते. स्त्री ही व्यक्ती नव्हे तर ती एक वस्तू खेळणी आहे. याची जणू ही पहिली शिकवणच असते. लहानपणी घरात सती सावित्री, पार्वती, सीता यांच्या गोष्टी घरात सांगितल्या जातात पण तिचा कणखरपणा तिची जिदूद याची वाखाणही कोणोच करीत नाही अशा प्रकारची अनेक उदाहरणे लिंगविषयक असमानतेची टिमुन येतात.

लिंग विषमतेचा अर्थ :-जेव्हा लिंगाच्या आधारावर भेद केला जातो आणि विशेषतः महिलांच्या विरुद्ध विषमता पाळली जाते तेव्हा त्यास लिंग विषमता पाळली जाते तेव्हा त्यास लिंग विषमता असे म्हणतात. लोकांची अशी समजूत आहे की पुरुष हा स्वोपेक्षा

श्रेष्ठ आहे. या समजूतीमुळे तो स्त्रीला कनिष्ठ मानतो आणि तिच्या संदर्भात विविध बाबतीत भेद करतो तेव्हा त्यास लिंग विषमता असे म्हणतात. इलियट आणि मेरिल यांनी स्पष्टपणे नमुद केले की, व्यक्तीला समूहाअंतर्गत लिंगाच्या आधारावर जे स्थान दिले जाते, ते स्थान म्हणजेच त्या व्यक्तीचा सामाजिक दर्जा होय. याचा अर्थ लिंगाच्या आधारावर स्त्री किंवा पुरुषांना एक विशिष्ट सामाजिक दर्जा प्राप्त होतो. लिंगानुसार पुरुषांना श्रेष्ठ स्थान तर स्त्रियांना कनिष्ठ स्थान प्राप्त होते. भारतात स्त्रीपेक्षा पुरुषांना श्रेष्ठ मानून त्यानुसार त्याच्या भूमिका समाजाचे निर्धारित केल्या आहेत. म्हणून लिंग विषमता निर्माण झाली असे म्हणणे योग्यच ठरत असल्याने टिमुन येते.

भारतातील लिंगविषयक असमानतेची स्थिती:

सामाजिक स्थिती:- (अ) शिक्षण: भारतात एकोणिसाव्या शतकाच्या मध्यापर्यंत स्त्रियांना शिक्षण प्राप्त करण्याचा अधिकार नव्हता तसेच या देशातील शिक्षण व्यवस्था केवळ नोकरी करण्यासाठीच आवश्यक समजल्या जात होती आणि स्त्रियांनी नोकरी करणे उचित मानले जात नाही. त्यामुळे स्त्रियांचे शिक्षणाचे प्रमाण पुरुषांच्या तुलनेत अजूनही कमी आहेत. २००१ च्या आकडेवारीनुसार देशातील साक्षरता ६५.३८ % होती तर २०११ मध्ये ७४.०४ इतके वाढले आहे. परंतु स्त्री-पुरुष यांच्यातील साक्षरतेमध्ये मोठ्या प्रमाणात विषमता आहे. २००१ मध्ये पुरुषांमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण ७५.८५ तर स्त्रियांमध्ये ५४.१६ साक्षरता होती. तर २०११ मध्ये पुरुषांची साक्षरता ८२.१४: आणि स्त्रियांची साक्षरता ६५.४६: होती.

(ब) नोकरी : परंपरेने स्त्रीने पगब्याहरे पडून अर्धोत्पादन अथवा नोकरी करणे हे कौटुंबिक प्रतिष्ठेच्या विरुद्ध समजले जात होते. रंधा, वाढा आणि उष्टी काढा हे स्त्रीचे कार्यक्षेत्र होते. कुटूंबात ती प्रथम माना होती व नंतर उत्पादक स्वातंत्र्यपुर्व काळात नोकरीपेशामध्ये स्त्रियांची संख्या पुरुषांच्या तुलनेत फारच कमी आहे.

आर्थिक स्थिती : स्त्रियांना संपत्तीसंबंधित कोणताही विशेषाधिकार नव्हता. संयुक्त कुटूंबाच्या संपत्तीमध्ये तिचा तिळमात्र अधिकार नव्हता. अविवाहित मुलीचा मुध्दा कुटूंबाच्या संपत्तीत कोणताच अधिकार नव्हता. विवाहित स्त्रियांचा मुध्दा स्त्रीधन म्हणून मिळालेल्या संपत्तीव्यतिरिक्त कोणत्याही अन्य प्रकारचे अधिकार नव्हते. पृथक संपत्तीमध्ये मुलीचा अधिकार हा मुले व विधवा यांच्या नंतर होता.

कौटुंबिक स्थिती: स्त्रिया आपल्या कौटुंबिक जीवनाच्या संवधात अनेक प्रकारच्या अयोग्यतेची शिकार बनली आहे. कुटूंबात मानेच्या स्वरूपात स्त्रियांची स्थिती काहीशी चांगली होती. ती मुध्दा पती जिवंत असेपर्यंतच विधवा माताची अवहेलना करणे हे तर भारतीय कुटूंबाचे सामान्य वैशिष्ट्य आहे. स्त्रीच्या रूपात तर तिची स्थिती

39	मल्लभट्ट का बलदेव समाज—लोकसंगीत का भागीदार डॉ. सविता संजीव इंगळे	189
40	अश्विनी भिडे देशपांडे द्वारा रचित राम छायानंद के वंश का सांघीतिक अध्ययन AMOL WASUDEORAO GAWANDE	198
41	भारतीय समाजातील जातीयव्यवस्थाचा प्रभाव डॉ. चंदू के. पोपटकर	208
42	माध्यमे आणि महिला सशक्तीकरण सोनाली यशवंत बहादुरे	213
43	स्वीधूषणहत्या— एक सामाजिक समस्या डॉ. सविता भा. गिबडे	215
44	आर्यप्रमाण वर्ण/आश्रम व्यवस्था व भारतीय समाजस्यार्थ डॉ. निळिमा दिगंबर कापरो	223
45	भारतीय जातीयव्यवस्थाे सामाजिक जिवितावर परिणाम प्रा.डॉ.उज्ज्वल यमजी गडोड	226
46	प्रारंभिक शिक्षा पर जातिता का प्रभाव डॉ.सुनिल गव्हाण,	230
47	डॉ. बाबामंडव अम्बेडकर और उनके शैक डॉ. जयंत कुमार जी. गमटेके	233
48	भ्रमणव्यवस्था वसुधैवकुटुम्बकम इत्येतदुपयोगे न त्वान्ना समाजव्यवस्थावर दोषाण्य परिणाम डॉ. सविता भा. गिबडे	237
49	राष्ट्रमन्त लुकाडोजी महासज आणि लोकमान्य टिळक यांच्या विचारातील उच्च साम्यता. दश.प्रशांत सुर्यवंशी	244
50	जातीचा राजकारणावर दोषाण्य परिणाम प्रा. डॉ. बबीता मनिष शूळ	247
51	जाती, धर्म आणि वर्गाचा सामाजिक संव्भाव्य दोषाण्य परिणाम प्रा. राजू वृगळे	253
52	गायब प्रार्थने म्हालांना सुरक्षित देखण्याकरिता डिप्लोमल सुरक्षा प्रा. डॉ. गणेश चोकर	260
53	Impact Of Hindu Religion On Women's Significance Among Folk Theatre Of India M/S Geeta Mattu	263
54	Impact Of Race, Cast And Religion On Indian Society Dr. Sushma V. Bageshwar	266
55	Impact of Caste, Class and Religion on Culture Reflected in Two Statesby ChetanBhagat Ratanlall., Yeul,	271
56	Impact of Caste on National and International society Ms Priya	274
57	Impact of Cast, Class and Religion on life style An Attempt to Analysis of Relationship between Traditional Textiles and the Communities of Rajasthan State Dr Akanksha Pareek,	278
58	Attitudes of female students in gulbarga city Smt. Kalpana Veeerahdrappa / Dr.V.B. Korishetti	281
59	Gender Discrimination And Infant Mortality Triveni R Pol /Prof. V. B. Korishetti	286

माध्यमे आणि महिला सशक्तीकरण
मोनाली यशवंत बहादुरे

समाजशास्त्र विभाग नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि श्रीमती म.ह.वेगड विज्ञान महाविद्यालय,
उमरेड जि.नागपुर

ई-मेल : monalilabhane26@gmail.com मोबा.न. : ९७६५०४७९४५

महिला सशक्तीकरणामध्ये प्रसार माध्यमांचे स्थान निश्चितच महत्वपूर्ण आहे.परंतु भारतीय वैदिक पध्दतीनुसार समाजातील बहुजन स्त्रीयांचा शिक्षणाचा अधिकार नाकारल्यामुळे स्त्रियांचे क्षेत्र मर्यादित झाले होते. काही उच्च वर्णातील स्त्रियांना शिक्षणाचा अधिकार होता मात्र त्यांच्या शिक्षणाच्या अधिकारातून समाजातील बहुसंख्याक स्त्रियांच्या सशक्तीकरणात कोणताही हातभार लागला नाही.प्राचीन काळी स्त्रीची स्थिती ही घराच्या चार भिंती पर्यंत मर्यादित होती.तिचे संपूर्ण आयुष्य घर आणि घराशी संबंधित विषयापुरतीच संपुष्टात होती आणि इतके असून देखील घरातील कोणत्याही निर्णयात तिचा सहभाग नसायना, असे म्हणण्यात शोकांतिका असणार नाही की तिच्या कोणत्याही निर्णयाला आणि मताला महत्व दिल्या जात नसायने.

स्त्रीला देवी किंवा शक्तीचे रूप मानल्या जात असे मात्र स्त्रीचे स्वतःचे स्वतंत्र असे अस्तित्व आहे हि बाब कोणीही मान्य करीत नव्हते. भारतीय इतिहास आणि पुरातन काळात स्त्रीचे स्वरूप जसे होते तसे मात्र पाश्चिमात्य स्त्रीचे स्वरूप दिसून येत नाही. परंतु जेव्हा महिला सशक्तीकरणाच्या संकल्पनेस बाब मिळतो तेव्हा सर्व धारणा ही पाश्चिमात्यीकरणतून घेतल्या गेलेले आहेत असे निदर्शनास येते.

माध्यम हा लोकशाहीचा चौथा आधारस्तंभ आहे.आधुनिक जगात माध्यम हे असे तंत्र आहे की जे महिलांना सशक्त आणि सुदृढ बनवत आहे. महिला सशक्तीकरणामध्ये माध्यमांची महत्त्वपूर्ण भूमिका आहे. माध्यम महिलांमधील आत्मविश्वास वाढविण्याचे कार्य करते. या माध्यमांमध्ये प्रकाशित पुस्तके,साहित्य लेखन,वृत्तपत्र,टेलिव्हिजन,रेडिओ ही सर्व साधने तर आहेतच यासोबतच आधुनिक युगात संगणक,फेसबुक, इंस्टाग्राम,ट्विटर इ.इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे अंतर्भूत होतात.

गेल्या काही वर्षांपासून महिलांना सक्षम बनविण्यात आणि त्यांचे प्रश्न उपस्थित करण्यात माध्यमांनी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली आहे. जसे की:-

- महिलांना आपले विचार,मत प्रकट करणारे व्यासपीठ.

माध्यमांमुळे महिलांना जगाशी जुळवून घेता आले आहे. माध्यम हे महिलांसाठी स्वतंत्र असे व्यासपीठ ठरले आहे की,ज्यात स्त्रीला स्वतःचे मत,विचार,निर्णय लोकांपर्यंत मांडता येते.स्त्रीला तिची क्षमता ओळखता येऊ लागली आहे.स्त्रीचा स्वाभिमान उंचावण्यात माध्यमांचा फार मोठा योगदान आहे. परंपरावादी समाजात स्त्रीयांना त्यांचे मत व्यक्त करू दिल्या जात नव्हते. मात्र आज माध्यमांनी केवळ नोकरी करणाऱ्या महिलांनाच नव्हे तर गृहिणींना सुध्दा आपले मत,विचार निर्णय व्यक्त करण्याचे स्वातंत्र्य दिले आहे.

- राजकारणात स्त्रीचा वाढता सहभाग :

सुरुवातीच्या काळात राजकारणात स्त्रीचा सहभाग हा अतिशय नगण्य होता. म्हणजेच योटावर मोजण्याइतकाच स्त्रीचा सहभाग नसायना. भारतीय राजकारणात स्त्रीयांचा सहभाग, त्यांचे राजकीय सामाजिककरण,राजकीय निर्णय,निर्धारणामध्ये, कायद्याच्या निर्मितीमध्ये पुरुष नेत्यांच्या

CONTENTS

१.	मानवाधिकार व स्त्री पुरुष समानता	०१
	डॉ. साधना विजय लांजेवार	
२.	स्त्रियांच्या संदर्भात समानता, शिक्षण, राजकारण आणि मानवाधिकार	०५
	डॉ. ज्योती सेलुकर	
३.	लिंग आधारीत समानतेतून स्त्री सक्षमीकरण	११
	डॉ. दोपक कृष्णराव पवार	
४.	अनुसूचित जातीतील शिक्षण	१८
	डॉ. राहुल भगत	
५.	भेदभाव, अमानवीय वागणूक आणि हिंसाचार व मानवी हक्क	२७
	डॉ. राजेंद्र जनार्दन कांबळे	
६.	मानवाधिकारांचे समाजशास्त्र	३६
	डॉ. अशोक ता. बोरकर	
७.	मानवी हक्क व महिला सक्षमीकरण	६०
	डॉ. प्रकाश सुर्यभान सोनक	
८.	मानवाधिकार : बदलते जागतिक परिमाण	७०
	डॉ. नलिनी बोरकर	
९.	फुले शाहू आंबेडकर आणि महिला सशक्तीकरण	७७
	डॉ. विनोद जीवनतारे	
१०.	महिला आणि मानवी हक्क	८१
	प्रा. संगिता सोमवंशी	
११.	मानवी अधिकार आणि समाज	८७
	प्रा. मोनाली बहादुरे	
१२.	स्त्री सक्षमीकरण - एक दृष्टिक्षेप	९६
	डॉ. साधना वि. मौदेकर	
१३.	महिला सशक्तीकरण	१०२
	प्रा. डॉ. लालचंद किसन रामटेके	
१४.	मानवाधिकार आणि महिला सक्षमीकरण	१०८
	प्रा. रमेश एम. घोनमोडे	
१५.	स्त्रियांवरील अत्याचार आणि मानवाधिकार	११६
	प्रा. बाळकृष्ण कारू रामटेके	
१६.	मानवी हक्कांची अंमलबजावणी व महिला सक्षमीकरण	१२३
	प्रा. महेंद्र एन. कुंभारे	
१७.	डॉ. आंबेडकरची स्त्री मुक्ती चळवळी विषयांची भूमिका	१३०
	प्रा. बबन पवनदास मेश्राम	
१८.	मानवाधिकार आणि महिला सशक्तीकरण	१३७
	प्रा. अनिल गावंडे	
१९.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे मानवाधिकार आणि समाज महिला सशक्तीकरण	१४३
	प्रा. कल्पना नेवारे	

मानवी अधिकार आणि समाज

प्रा.मोनाली बहादुरे

नुतन आदर्श महाविद्यालय, उमरेड (समाजशास्त्र)

मानवी हक्क या विषयासंदर्भात लिहिण्यापूर्वी मानवी हक्कासंदर्भात एक प्रत्यक्षदर्शी घटना सांगावसे वाटते आणि या घटनेमुळेच मानवी अधिकारासंबंधी आधुनिक काळात बरीच जागृकता असल्याचीही दिसून येते. घटना अशी की, एका विद्यालयांतर्गत सांस्कृतिक महोत्सवाचा कार्यक्रम अतिशय उत्कृष्टपणे पार पडला आणि कार्यक्रमाचा शेवटचा टप्पा बक्षीस वितरणाला प्रारंभ झाला आणि तो देखील योग्य रितीने पार पडला, परंतु अचानक एक मुलगी मंचावर आली आणि तिच्या सोबत पक्षपात झालेला आहे असे ती निर्भिडपणे सांगू लागली. घटना अशी की, एका नृत्य स्पर्धेमध्ये त्या मुलीने भाग घेतला आणि द्वितीय पुरस्कारही पटकवला परंतु तिच्या म्हणण्यानुसार तिला योग्य गुण मिळाले नाही आणि जे प्रथम क्रमांकाचे स्थान ज्या विद्यार्थ्याला मिळाले होते त्यापेक्षा तिचे नृत्य प्रत्येक दृष्टीकोनातून अधिक चांगले होते. तिचे म्हणणे इतके होते की, तिला बक्षीस नाही दिले तरी चालेल परंतु जो कोणी बेस्ट आहे जो कोणी जास्त पात्र आहे. त्याच व्यक्तीला पारितोषिक मिळायला पाहिजे. अशाप्रकारे आपले मत मांडले आणि तिच्या या मत मांडण्याच्या प्रक्रियेमुळे आज प्रत्येक व्यक्तीला आपल्या मानवी अधिकाराची जाणीव आहे जागृकता आहे असे दृष्टीस येते आणि मानवी अधिकारांबाबत थोडसं लिहिण्याचा प्रयत्न करावा असे मला वाटले.

मानवाला जन्मापासून मिळालेले हक्क असा सर्वसाधारण समज मानला आहे. प्रत्येक व्यक्तीला वंश, धर्म, लिंग, भाषा, वर्ण, जन्म, मालमत्ता, विचारसरणी, राजकिय, सामाजिक उत्पत्तीस्थान किंवा अन्य कोणत्याही दर्जाच्या आधारे भेदभाव न करता स्वतःच्या हक्कांचा उपभोग घेण्याचा अधिकार आहे तसेच थोडक्यात असे ही म्हणता येईल कि, माणसाच्या व्यक्तीमत्त्व विकासासाठी, बौद्धिक व वैचारिक बुद्धिसाठी, मानवी मूल्याचा संवर्धनासाठी महत्वाचे असून ते माणसाच्या भावनीक, अध्यात्मिक व अन्य गरजा पूर्ण करण्याकरीता मनुष्याला निसर्गतःच जन्मापासून मिळालेले हक्क म्हणजे मानवी हक्क होय. त्याचप्रमाणे मानवी हक्क व्यापक व सर्वसमावेशक आहेत. प्रत्येक व्यक्तीला 'मानव' म्हणून जन्मापासून काही नैतिक हक्क प्राप्त असल्याने ते मानवापासून कधीही वेगळे करता येत नाही. मानवतेच्या गुणामुळे हे नैतिक हक्क प्राप्त झाल्याने या हक्कांचा मानवी हक्क असा उल्लेख केला जातो.

कोविड-१९ महामारीमुळे पर्यावरणामध्ये झालेले बदल

प्रा. मोनाली यशवंत बहादुरे

(समाजशास्त्र)

नुतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि
श्रीमती म.ह.वेगड विज्ञान महाविद्यालय,

उमरेंड जि. नागपूर

monalilabhane26@gmail.com

९७६५०४७९४५

गोपवारा:

कोविड-१९ चा प्रारंभिक नेमका किती आणि कधीपर्यंत राहणार यांचो चिंता आज जगातील सर्वच देशांसमोर आहे. कोविड-१९ या महामारीचा फटका सर्वच क्षेत्रांना वसला आहे, मग ते क्षेत्र सामाजिक असो, राजकीय असो की आर्थिक असो असा एकही घटक उरला नाही की ज्याला या महामारीचा सामना करावा लागला नाही. त्यात पर्यावरण हा घटक सुद्धा कसा वंचित राहिल. कोरोना या महामारीमध्ये लागलेल्या टाळेंद्रीमुळे पर्यावरणात सकारात्मक व काही नकारात्मक बदल आपल्याला बघावयास मिळाले आहे. यामध्ये मुख्यतः जलप्रदूषणात घट, हवेची गुणवत्तेत सुधारणा, हरितगृह वायू उत्सर्जनात असे विविध प्रकारचे बदल आपल्या दृष्टीस आले आहे. सोबतच मानवाने जे पर्यावरणात अति प्रमाणात केलेल्या हस्तक्षेपामुळे पर्यावरणाचा जो न्हास भरून काढण्यासाठी लॉकडाऊन मध्ये मिळालेला कालावधी ही मानवाला मिळालेली एक संधी आहे म्हणता येईल.

बीजशब्द: कोविड-१९, महामारी, पर्यावरण, प्रदुपण, पर्यावरणाचा न्हास.

प्रस्तावना:

संपूर्ण पृथ्वीवरील मानवजातीला हादरवून टाकणारा, जगभर हाहाकार माजवणारा भयंकर असा अदृश्य परंतु स्वतःचे अस्तित्वाची जाणोव देणारा विषाणू म्हणजे कोविड-१९. या कोरोना महामारीमुळे जगातील सर्व लोकांचे जीवन सळो की पळो असे करून टाकले आहे. फ्लेंग तसेच १९१८ ते १९२० या काळात फैलावलेल्या स्पॅनिश फ्लू नंतर जगात २०२० मध्ये आलेली सर्वात मोठी आपत्ती म्हणजे कोरोना महामारी होय. या महामारीमुळे आज जवळपास लाखांहून अधिक मानवांना कोरोनाचा संसर्ग झाला आहे. तर आजतागायत कोरोनाच्या संसर्गाने लाखांहून अधिक लोकांचा मृत्यु झाल्याचे आपल्या निदर्शनास आले आहे. कोरोना विषाणूचे संक्रमण व त्यामुळे झालेल्या मृत्यूची आकडेवारी ही भयंकर अशा विदारक परिस्थितीचे चित्र निर्माण झालेले दृष्टीस येत आहे, त्यामुळे जागतिक आरोग्य संघटनेने याला जागतिक महामारी म्हणून घोषित केले आहे.

कोरोना महामारीच्या वाढता प्रारंभिक लक्षात घेता जगातील सर्व देशांनी राष्ट्रीय आणोघाणोची घोषणा करत या संसर्गाचे प्रसारण नियंत्रित करण्यासाठीचे आदेशिक व संपूर्ण लॉकडाऊन स्वीकारले आहे हे एक प्रकारचे जैविक युद्ध आहे. भारताचा विचार करता भारतीय लोक या विषाणूपासून अलिप्त राहिले

TUKARAM STUDY IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY: A CRITICAL REVIEW

Sanjiv Kondekar

Savita Deogirkar

Abstract

Revival and reconstruction of Tukaram Study in the 20th Century all over the world is an unprecedented phenomenon both in Marathi and other European languages, especially in English, as that was the language of rulers who ruled over India for a long duration until 1945. The majority of research conducted on Tukaram is done in Marathi, the language he chose for his teachings. A lot of major English translations of his poems were done in the 20th century. This phenomenal century saw the publication of some books and many research papers on Tukaram. The present paper endeavors to explore and bring forward the hitherto unearthed aspects of the Tukaram Study. This is an extensive critical survey of literature on the great 17th century Maharashtrian poet-saint Tukaram (1608-1650) with a special focus on the first fifty years of the 20th-century. The approach is chronological and extensive unlike the typical old way of assessing major works by sidelining the minor ones.

Key-words-Missionary, Abhanga, Vitthal, Gatha, and Translation.

Introduction

The first real encounter of English with Marathi came through Thomas Stephens, who took interest in the regional language and wrote a book in Marathi. Stephens learned Marathi

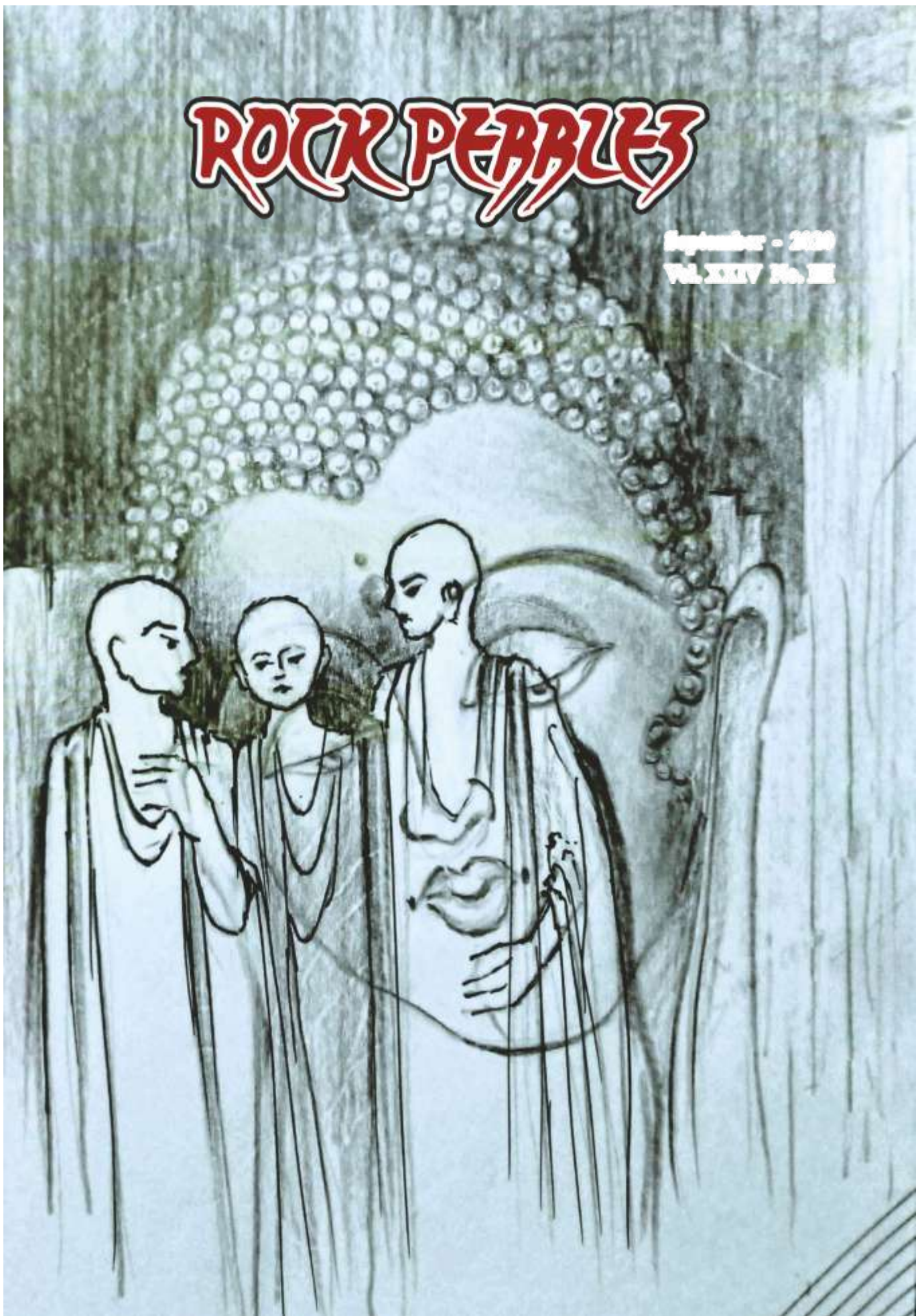
grammar for the purpose and around 1579 penned Christpuran for evangelic purposes (More 527). Roman Catholic missionaries and scholars were not at all interested in Marathi literature so they ignored saint-poetry. With the protestant missionaries, the interest in Marathi literature and culture revived. In the 19th century, two protestant Scottish Missionaries namely John Stevenson and John Murray Mitchell landed in India respectively in 1823 and 1849. Mitchell took more interest in Tukaram and his protest against the established Hindu tradition during his time (Keune 40-41).

Mitchell's interest in Tukaram grew when he toured Western India particularly. With sufficient knowledge of Marathi, he prepared a condensed translation of chapters 25 to 40 of Mahipati's Bhaktalilamrit for the Journal of the Royal Asiatic Society, Mumbai in 1849. The title of the paper was "The Story of Tukaram" (Noyce and Noyce 13). After some years, Mitchell translated 55 **Abhangas**¹ of Tukaram into English in 1882. Intermittently Mitchell has selected Abhangas which are a commentary on religious hypocrites. What drove protestant missionaries towards Tukaram (though with a religious purpose) is his revolutionary and reformative spirit to reform institutionalized religion. Tukaram harshly criticized corruption, hypocrisy, pretensions in religion. In the modern period, he is revived and upheld as the epitome of revolutionary zeal. Many 20th century national leaders like Ambedkar, Gandhi, Phule, etc. quoted Tukaram to support their views in the field of social equality.

In 1857, another Scottish Missionary John Wilson translated two Abhangas for Molesworth's second edition of Marathi-English dictionary. One of those on **Vitthal**² can be very relevant in understanding Tukaram's God. Deleury translated the same Abhanga more accurately than Wilson. The next person to work on Tukaram in the 19th century was Sir Alexander Grant (1826-1884), the then vice-

ROCK PEBBLES

September - 2020
Vol. XXIV No. III

The Journey of Mohandas into Mahatma: An Interface of Gandhi with Tukaram

Sanjiv Kondekar

Savita Deogirkar

Saints wrote and spoke for the masses. The vogue for translating modern thought to the masses in an acceptable manner has not yet quite set in. But it must come in time. I would, therefore, advise young men like my correspondent not to give in but persist in their effort. — M. K. Gandhi

“Saints wrote and spoke for the masses.” quoted Gandhiji in one of the letters referring to Tukaram, the 17th century poet of India. Tukaram, one of the greatest of modern poets, whose thoughts on different aspects of life are still relevant in today’s world, influenced and shaped many great minds of modern India. Mahatma Gandhi, widely known as the Father of the nation, was one of them, who led the world on the path of Truth and Non-violence. The fact that Mahatma Gandhi was deeply influenced by Saint Tukaram’s teaching is amply evident from his translations and renderings of Tukaram’s selected Abhangas, that he did at the very crucial juncture of his life when he was in Yeravda Central Jail in Pune. If we closely look at Gandhiji’s selection for translation, we see a deep urge for the companionship of grand thoughts as those of Tukaram’s. Gandhiji speaks highly of Tukaram’s poetry. The reference to Tukaram’s philosophy has been made so frequently in his letters and speeches on different occasions from the different parts of the country viz. Gujrat, Maharashtra, West Bengal, New Delhi, etc. that we can safely discuss the role of Tukaram’s poetry in moulding Gandhism.

Key-Words: -Gandhism, Truth, Abhanga, Translation, Poet-Saint, Yeravda, Mahatma.

Introduction

Philosophers, thinkers or revolutionaries are not descended from heaven. They are shaped and moulded in a socio-cultural milieu they are part of. Nonetheless, they are influenced by history, traditions and the socio-political environment of their native country. Mahatma Gandhi, one of the greatest leaders, the country has ever produced, was one of

Theme of the Special Issue Dr.Babasaheb Ambedkar : An Architect of India (Special Issue No.84)	ISSN 2349-638x Impact Factor 7.149	14 th April 2021
---	---------------------------------------	--------------------------------

Sr. No.	Name of the Author	Title of the Paper	Page No.
328	कु. भाग्यश्री श्रीकृष्णराव गाडगे	महिला सक्षमीकरणामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची भूमिका	1534
329	प्रा. डॉ. अशोक रामदास सलामे	भारतीय शेतक-याचे संरक्षक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	1540
330	प्रा. मोरेश्वर भिकाजी शेन्डे	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : एक थोर अर्थशास्त्रज्ञ	1544
331	डॉ. राहुल यशवंतराव निकम	भारतरत्न डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर यांची श्रद्धास्थाने	1551
332	श्री. राजु विठ्ठल कसारे	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक योगदान	1555
333	प्रा.एन.ए.पाटील	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे राजकीय विचार	1560

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : एक थोर अर्थशास्त्रज्ञ

प्रा. मोरेश्वर भिकाजी शेन्डे

सहायक प्राध्यापक व वाणिज्य विभागप्रमुख

नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि

श्रीमती म. ह. वेगड विज्ञान महाविद्यालय,

उमरेड- 441203

ई - मेल - mbshende405@gmail.com

सारांशः -

प्रजासूर्य डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरमुळातच अर्थशास्त्राचे विद्यार्थी होते. त्यांना अर्थशास्त्राची प्रचंड आवड होती. एम.ए., पीएच.डी. आणि डी.एससी. यासारख्या महत्वाच्या पदव्या संपादन करताना अर्थशास्त्रीय विषयावरच मौलिक प्रबंध सादर केले होते. ते असामान्य प्रजेचे धनी असून आपला पूर्णवेळ अध्ययनामध्ये घालवत असत.

त्यांनी अमेरिकेच्या कोलंबिया विद्यापीठातून १९१५मध्ये मिळविलेली एम. ए., १९१७ मध्ये याच विद्यापीठातून मिळविलेली पीएच. डी. आणि १९२१ मध्ये 'लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स' मधून मिळविलेली 'डॉक्टर ऑफ सायन्स' या सर्व पदव्या अर्थशास्त्राच्या विषयातीलच होत्या. एम.ए. यापदवीसाठी "अॅडमिनिस्ट्रेशन अँड फायनान्स ऑफ इस्ट इंडिया कंपनी" हा प्रबंध, पीएच.डी. या पदवीसाठी 'दि इन्व्होल्यूशन ऑफ प्रोव्हिन्शियल फायनान्स इन ब्रिटिश इंडिया' १८३३ ते १९२१ हा प्रबंध तर 'डॉक्टर ऑफ सायन्स' या पदवीसाठी 'दि प्रॉब्लेम ऑफ रूपी: इट्स ओरिजिन अँड सोल्यूशन' हा प्रबंध सादर केला. तसेच अर्थशास्त्र या विषयावर "स्मॉल होल्डिंग्स इन इंडिया अँड देअर रेमिडिज" हा एक अत्यंत महत्वाचा निबंध १९१८ मध्ये प्रकाशित झाला.

तसेच त्यांनी लिहिलेल्या इतर ग्रंथांना अर्थशास्त्राचे परिमाण होते. त्यांनी जातिव्यवस्था, अस्पृश्यता यांच्या आर्थिक परिमाणांची मीमांसा केली आहे. त्यांची भाषणे, निवेदने आणि साक्षी या आर्थिक विचारांनी ओतप्रोत भरलेल्या होत्या. विधानमंडळ आणि घटना समितीतील युक्तिवादातून त्यांच्यातील अर्थतज्ज्ञ सुस्पष्ट प्रतित होतो. त्यांच्या राजकीय, धार्मिक आणि सामाजिक चळवळीतील आंदोलनावर अर्थतज्ज्ञ म्हणून ठसा उमटलेला दिसून येतो.

प्रस्तुत शोधनिबंधात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या अर्थशास्त्रीय प्रबंध, लेख, इतर ग्रंथ, त्यांची भाषणे, निवेदने आणि साक्षी, विधानमंडळ आणि घटना समितीतील युक्तिवाद इत्यादीचा सखोल अभ्यास करून तसेच त्यांच्या अर्थशास्त्रीय विचारांची आजच्या काळातील उपयुक्तता यावरून ते महान अर्थशास्त्रज्ञ होते हे सिद्ध होते.

मुख्य शब्दः- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, थोर अर्थशास्त्रज्ञ

प्रस्तावना -

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे एक निष्णात अर्थशास्त्रज्ञ होते. व्यक्ती, समाज आणि देशाच्या विकासाचा मूळ आधार आर्थिक आहे याची त्यांना पक्की खात्री होती. डॉ. आंबेडकरांनी अर्थशास्त्राचा गाढा अभ्यास करून,

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	मानवाधिकार आणि तुरुंगातील महिला संरक्षण	डॉ. रतन व्ही. राठोड	1
2	मानवी हक्कांच्या संदर्भात महिला सुरक्षितता	डॉ. संदीप बी. काळे	4
3	भारतीय संविधान आणि महिला अधिकार	प्रा. पी. आर पाचपुते	8
4	समाजातील स्त्रियांचे स्थान/दर्जा व भुमिका	प्रा.डॉ.प्रमिला डी.भोयर	12
5	पंचायत राज आणि महिलांचे नेतृत्व	प्रितम लहानू मोरे	17
6	महिला सबलीकरणाच्या योजना व कार्यक्रम	प्रा. डॉ. एस. एन. देशमुख	22
7	स्वतंत्र भारतातील महिलांचे हक्क	प्रा. विनोद म. पुनवटकर	26
8	महिलांचा विकास आणि मानवाधिकार	प्रा.डॉ. राजू अंबाडकर	29
9	ग्रामीण महिला विकास आणि शासकीय योजनांची फलश्रुती	प्रा.डॉ.राखी श्रीराम तुरसकर	32
10	स्त्री-मुक्ती चळवळीत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान	प्रा. भारती दिगांबर रत्नपारखी / प्रा. जगदीश रामदास चिमूरकर	36
11	महिलांचे आर्थिक सबलीकरण	प्रा.डॉ. निलम एम. छंगाणी	41
12	भारतीय स्त्रियांच्या मानवाधिकारांचे उल्लंघन	डॉ. मृदुला निळकंठ रायपुरे	45
13	भारतीय महिलांचा राजकीय सहभाग	डॉ. सचिन महादेव पाटील	50
14	भारतातील महिलांची साक्षरता आणि महिलांचे सबलीकरण	प्रा.संजय सी. गिन्हेपुंजे	59
15	ग्रामीण महिला उद्योजक आणि सक्षमीकरण	प्रा. डॉ. संजय मारोतीराव मुंडकर	65
16	महिलांचा राजकारणतील सहभाग : आंतरराष्ट्रीय अध्ययन	प्रा. डॉ. संकेत सुरेश काळे	69
17	सावित्रीबाई फुले यांचे स्त्रीमुक्तिसाठी शैक्षणिक योगदान	प्रा.डॉ.शहनाज शेख	73
18	मानवी हक्क आणि महिला	प्रा.शहाणे रंजना प्रल्हादराव	76
19	मानवी हक्क आणि महिला विकासाच्या संघित अनेक कायदे	प्रा. डॉ. उमेशकुमार पी. शहारे	79
20	स्त्री सुंता : कारणे, परिणाम व उपाय	डॉ. शेख फारुक नजीर / प्रा. रुपसी दास	83
21	महिला: उद्योजकतेकडून सक्षमीकरणाकडे	मोresh्वर भिकाजी शेन्डे	89

महिला: उद्योजकतेकडून सक्षमीकरणाकडे
मोरेश्वर भिकाजी शेन्डे

सहायक प्राध्यापक व वाणिज्य विभाग प्रमुख नूतन आदर्श महाविद्यालय, उमरेड

सारांश:-

प्राचीन भारतीय समाजात महिलांना एका उपभोग्य वस्तू आणि मूलं निर्माण करण्याच्या यंत्राऐवढीच किंमत होती. साहित्य आणि विशेषतः कवितेमध्येच महिलांचा गौरव केला जातो. परंतु प्रत्यक्ष व्यवहारात वेगळीच परीस्थिती आहे. एका बाजूला महिलांना देवी मानून तिची उपासना केली जाते तर दुसरीकडे त्यांना व्यक्तिगत जीवनात आणि कुटूंबात मत व्यक्त करण्याचं स्वातंत्र्यपण दिलं जात नाही. चूल, मूल, घराचा उंबरठा एवढेच महिलांचे कार्यक्षेत्र मर्यादित होते. आज २१ व्या शतकातच्या सुरुवातीला महिलांच्या शिक्षण, साक्षरता, रोजगारा यांचे प्रमाण वाढत आहे. आजच्या या आधुनिक युगातजलद गतीने होणाऱ्या बदलानुसार महिलांमध्ये सुध्दा जलद गतिने बदल होत आहेत. स्त्रीने स्वतःची शक्ती ओळखली आहे. ती आपल्या अधिकारांसाठी झगडणेही शिकली आहे. ती सशक्त होत आहे. ती त्याग, नम्रता, श्रद्धा व सुजाणपणा यांची मूर्ती आहे. ती कोणत्याच बाबतीत पुरुषापेक्षा कमी नाही. पारंपारीकरित्या पुरुषांची समजली जाणारी क्षेत्रे आता महिला काबीज करीत आहेत. मात्र आजही अशा महिलांची संख्या नगण्य आहे. महिला उद्योजकतेचा विकास झाल्यास महिला उद्योगाकडे आकृष्ट होतील. यशस्वी उद्योजक झाल्यास त्या सक्षम होतील. महिला सक्षम झाल्यास त्यांचा पर्यायाने देशाचा विकास होईल. महिलांच्या विकासासोबतच देशही विकासाच्या वाटेवर घोडदौड करेल.

मुख्य शब्द:- महिला, उद्योजकता, सक्षमीकरण

प्रस्तावना:-

प्राचीन भारतीय समाजात घरकाम, शेतीची कामे, मोलमजूरी, नवऱ्याला साथ देणे, वारंवार येणारी बाळंतपण झेलणे, मुलांच्या खस्ता खाणे, उन्हाळ्यात पिण्याच्या पाण्यासाठी भटकंती करणे, तसेच ढोरांसारखे राबूनही पैसा मात्र पुरुषांच्या हाती मिळत असल्यामुळे महिलांना आपल्या गरजांसाठी पुरुषांवर अवलंबून राहावे लागे. "जो करेल काम त्यालाच मिळेल दाम" हे तत्व गृहिणी, ग्रामीण, गरीब व शेतकरी घरातील महिलांबाबत खरे ठरत नव्हते. वडिल किंवा पतिकडे पैशासाठी हात पसरावे लागे. पुरुषप्रधान संस्कृतीमुळे कुटूंबातील सर्व निर्णय पुरुषच घेत असत. घरच्याकडून महिलांची सदैव उपेक्षाच होत असे. तिला सतत बोलणी खावी लागे व मारझोड सहन करावी लागे. तिच्या जन्मापासूनच तिला दुय्यम दर्जाची वागणूक मिळत असे. "मुलगा म्हणजे वंशाचा दिवा" तर "मुलगी ही परक्याचे धन" समजली जाई. मुलीच्या शिक्षणाकडे पूर्ण दुर्लक्ष करून बालपणातच तिचा विवाह केल्या जाई. सासरीही तिला मोलकरणीप्रमाणे वागणूक दिली जाई. मारहान, गर्भपात, छळ, जबरदस्ती करणं, तलाक इ. तिला निमूटपणे सहन करावा लागत असे. मुलगा हाईपर्यंत तिच्यावर गर्भारपण लादलं जात असे किंवा सवत आणली जाई. मुलींना शाळेतच पाठवलं जात नसे किंवा पाठवलं तरी दुसऱ्या, तिसऱ्या इयत्तेतूनच शाळेतून काढलं जाई. अशा अनेक वाईट प्रथा समाजात अस्तित्वात होत्या.

आज २१ व्या शतकातच्या सुरुवातीला सुध्दा भारतीय समाजात महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीचा दर्जा प्राप्त होऊ शकला नाही, जो खुप अगोदर मिळायला पाहिजे होता. पत्नीची संशयातून हत्या आजही निर्भयपूर्वक होते, बालीका भ्रूण हत्या एक फॅशन झाली आहे, तलाक

Sr.No.	Name of Contributor	College Name	Title of Research Papers	Page No.
Marathi				
11	डॉ. शरद मेश्राम	शिवप्रसाद सदानंद जायसवाल महाविद्यालय, अर्जुनी/मोर (गोंदिया)	1990 नंतरच्या मराठी कादंबरीतील देशीवाद	52
12	डॉ. रामचंद्र वासेकर	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी महाविद्यालय, सावली	ग्रामीण कवितेतील ग्रामीण जीवनवास्तव	58
13	डॉ. तनुजा नाफडे	आर. एस. मुंडले धरमपेट कला व वाणिज्य महाविद्यालय, नागपूर	गुरुमोल मंत्र जाणावा	62
14	डॉ. सिद्धार्थ मेश्राम	सेठ केसरीमल पोरवाल महाविद्यालय, कामठी	महाराष्ट्रातील नागरीकरण : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	67
15	डॉ. अरुण डी. मोरे	पंकज कला महाविद्यालय, चोपडा (जळगाव)	दलित साहित्यातील कथा : सामाजिक भान	75
16	प्रा. मोरेश्वर शेंडे	नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि श्रीमती द्र. ह. वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेड	एकात्मिक बाल विकास योजना : एक मूल्यमापन	78
17	डॉ. अनमोल शेंडे	गोविंदराव वारजूकर महाविद्यालय, नागभीड (चंद्रपूर)	कोविड 19 च्या साथीचे शिक्षणक्षेत्रावरील परिणाम आणि भवितव्य	84
18	प्रा. दीपक बी. देवरे	पंकज महाविद्यालय, चोपडा (जळगाव)	पर्यावरणीय समस्या : आंतरराष्ट्रीय सुरक्षेसामोरील अलष्करी धोका	88
19	डॉ. किशोर आर पाठक	पंकज कला महाविद्यालय, चोपडा (जळगाव)	'चिन्हांकित यादीतील मानस' या कथासंग्रहातील ग्रामजीवनातील वास्तव	91

एकात्मिक बाल विकास योजना: एक मूल्यमापन

प्रा. मोरेश्वर भिकाजी शेन्डे

सहायक प्राध्यापक व वाणिज्य विभागप्रमुख

नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि

श्रीमती म. ह. वेगड विज्ञान महाविद्यालय,

उमरेड जि. नागपूर- 441203

9595572462

mbshende405@gmail.com

सारांश:—

कुपोषण ही बालविकासाच्या मार्गातील अत्यंत प्रमुख समस्या असून वैयक्तिक, सामाजिक व राष्ट्रीय विकास खुंटण्याचे प्रमुख कारण आहे. कुपोषण ही जागतीक समस्या बनली असून पुरेसा व योग्य आहार न मिळाल्यामुळे अशक्तपणा व आजारपणाची परिस्थिती निर्माण होते. भारतात कुपोषण नियंत्रणासाठी एकात्मिक बालविकास सेवा योजनेच्या माध्यमातून प्रयत्न चालविले जात आहेत. कुपोषणाच्या प्रमाणात किंचीतशी घट झालेली दिसत असली तरी कुपोषणमुक्तीचा लांबचा पल्ला अजून आपल्याला गाठावयाचा आहे.

कुपोषण नियंत्रणासाठी एकात्मिक बालविकास सेवा योजनेच्या योग्य व प्रभावी अंमलबजावणी बरोबरच स्थानिक रोजगार निर्माती, सार्वजनिक वितरण व्यवस्था व सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्था बळकट करून सार्वजनिक वितरण व्यवस्था व सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्था आणि एकात्मिक बाल विकास योजना विभाग यात प्रभावी समन्वय साधणेही आवश्यक आहे. प्रस्तुत शोधनिबंधात कुपोषणाची सद्यस्थिती, एकात्मिक बालविकास सेवा योजनेच्या अंमलबजावणीतील समस्यांचा अभ्यास करून त्यावरील उपाय सुचविले आहेत.

मुख्य शब्द:— एकात्मिक, बाल विकास, योजना, कुपोषण

प्रस्तावना -

एकात्मिक बाल विकास योजनेची पार्श्वभूमी:-

जिनिव्हा घोषणापत्र 1924 मध्ये स्विकारण्यात आलेल्या बालकांच्या हक्कविषयक 5 मुद्यांपैकी पुरेसे पोषक अन्न व योग्य औषधोपचार या दोन महत्वाच्या हक्कांचा समावेश असून या अभावीच बालक कुपोषित बनतात. 1970 च्या दशकात जगाबरोबरच भारतात सतत 3 वर्षे पडलेल्या दुष्काळामुळे उपासमार, कुपोषण व त्यातून होणाऱ्या बाल व माता मृत्यूचे साम्राज्य सर्वत्रच पसरले होते. तातडीच्या उपाययोजना म्हणून 'युनिसेफ' या संघटनेच्या मदतीने राष्ट्रपिता महात्मा गांधींच्या 106 व्या जयंती दिनी 2 ऑक्टोबर 1975 पासून भारतात एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेची सुरुवात करून त्यामार्फत आरोग्य व शिक्षणविषयक मूलभूत सेवा लाभार्थ्यांपर्यंत पोहचविण्यास प्रारंभ झाला. 1977 साली एकात्मिक बाल विकास सेवा प्रकल्पाची संख्या वाढविण्यात येवून टप्प्या टप्प्याने भारतातील सर्व शहरे व तालुक्यांमध्ये या प्रकल्पाची सुरुवात करण्यात आली.

एकात्मिक बाल विकास योजना हा कार्यक्रम केंद्र सरकारच्या महिला व बाल विकास मंत्रालयाद्वारे चालविण्यात येणारा देशातील सर्वात मोठा आणि बहुउद्देशीय कार्यक्रम असून या कार्यक्रमाद्वारे मागास, ग्रामिण, शहरी व आदिवासी क्षेत्रात राहणाऱ्या 6 वर्षाखालील बालक, गर्भवती, स्तनदा माता आणि किशोरीसाठी आरोग्य विषयक सेवा दिल्या जातात. सध्या देशभरात 7, 067 प्रकल्प असून 13,42, 146 अंगणवाडी केंद्रांमधून 24,56, 000 अंगणवाडी सेविका व मदतनिसांच्या माध्यमातून कुपोषण निर्मूलन, लसीकरण, आरोग्यशिक्षण, विशेष संदर्भ सेवा व गृहभेटीच्या माध्यमातून बालकांचा सर्वांगीण विकास साधला जात आहे.

